Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 222 (10207) | 1976 чылдың сентябрь 19, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

«Союз-22»: ужудуушкун үргүлчүлеп турар

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Сентябрьның 18-те космонавтылар Валерий Быковский биле Владимир Аксенов оларның ажыл хүнүн Москваныы-биле 5 шак 50 минута турда эгелээн. Экипаж Айны, ылаңгыя ооң ажарының болгаш Чер горизонтузундан үнүп кээриниң үезинде чурукка тырттырарын күүсеткен. Шенелдениң сорулгазы — фотоаппаратураның болгаш корабльдиң соңгазының оптиктиг характеристиказын хемчээри, а ол ышкаш Черниң атмосферазының оптиктиг шынарларын шинчилээри.

Кедээ болгаш ыяш ажыл-агыйының, геологияның эрге-ажыктарынга Черниң кырын чурукка тырттырары ажыл хүнүнүң программазынга кирип турган. Хөй зоналыг фотоаппаратураның дузазы-биле чурукка тырттырарын Ортаакы Азияның, Казахстанның, Сибирьниң девискээрлериниң кырынга чоруткан. Ооң мурнунда чурукка тырттырарын Крым чартык ортулуктуң, Украинаның, Ортаакы Поволжьениң, бистиң чуртувустуң Европа кезээниң соңгу-чөөн областарының девискээрлериниң кырынга күүсеткен турган.

Экипажтың илеткелдеринден болгаш телеметриктиг информацияның медээлеринден алырга, «Союз-22» корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Өрээлдерде микроклиматтың хемчээлдери доктаатканында ол хевээр болуп турар. Эштер Быковский биле Аксеновтуң кадыының байдалы эки.

Ужудуушкуннуң программазы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Күскү ажылдарның хүн демдеглели

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

Республикада тараа ажаалдазы түлүктеп турар. Сентябрь он чединиң медээзи ёзугаар алырга 88949 гектар черниң тараазы кестинген болгаш 57097 гектарның тараазын бастырган. 47957 тонна тараа бастыртынган. Тарааның ортумак дүжүдү гектардан-на 8,4 центнер болган.

Бо хүннерде дүжүт ажаалдазының мурнакчылары көвүдеп турар. Чижээлээрге, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң комбайнерлери Михаил Пименов биле Чооду Байыр ээлчег үлүүн ийи ажыг катап күүседип турар. «Шамбалыг» совхозтуң комбайнерлери Кара-Сал Кызыл-оол биле Кенден Биче-оол он хонук дургузунда 108 тонна тарааны нормадан ажыр бастырган. Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң механизаторлары Сергей Оюн, Николай Морозов олар дүжүт ажаалдазының эгезинден-не мурнакчыларның одуруун ээлеп келгеннер.

Дүжүт ажаалдазында чедишпестер база эвээш эвес. Ылаңгыя техника ажыглалы ам-даа багай. Сентябрь 17-де республикада 1220 комбайнның чүгле 922-зи ажылдап турган. 298 комбайн ол хүн ажылдаваан. Ооң кол чылдагааны—техниканы тараа ажаалдазынга баш удур белеткеп албааны. Ооң уламындан комбайннар ажыл үезинде үрелип турар болгаш удур септээр ужурга таваржып турар.

Саваң ажаалдазы база оожум. Сентябрь 12-ге чедир республиканың тараа шөлдеринде 9787 тонна саван сараататтынган болгаш 18253 гектар черден 1591 тонна саваң прессеттинген. А Тес-Хем район бөгүнге чедир чаңгыс-даа гектар шөлдүң саваңын бөлүп албаан. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында байдал база моон дээредевес. Саванны оожум бөлүп турары күскү чер аңдарылгазынга база шаптык болуп турар. Бөгүнге чедир республикада күскү чер аңдарылгазы 19316 гектар болган. Ол дээрге планның чүгле 13,7 хуузудур.

Республикада картофель ажаалдазының темпизи база чаыс. Ол культура чүгле 902 гектардан ажааттынган. Бо дээрге планның чартыындан безин эвээш кезиидир. Барыын-Хемчик районда 300 гектар картофельдиң 102 гектары, Каа-Хем районда 367 гектар картофельдиң 169 гектары ажааттынган.

Ногаа культураларының ажаалдазы республикада кончуг оожум. Ажаар ужурлуг 688 гектар ногааның 262 гектары ажааттынган. Бо ажылга ындыг оожум темп ол культураларны улуг чидириглиг болурунга чедирип болур. Сентябрь 17-ге чедир республикада 115 муң 220 тонна сиген азы планның 64 хуузу белеткеттинген. А сенаж планы 185,9 хуу күүсеттинген. 400 муң тонна силос салыр план 149 муң 029 тонна кылдыр күүсеттинген.

Витаминниг сиген далганы 4297 тонна кылдынган. Ол дээрге планның чүгле чартыы-дыр.

Барыын-Хемчик, Кызыл районнар сиген белеткээр планын күүседипкен. Өске районнарның ишчилери олардан үлегер алыр ужурлуг.

КИРОВЧУЛАРНЫҢ ТУГУНДА — УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Ленинградтың индустриязының кол бүдүрүлгези — «Киров завод» каттыжыышкынга Улустарның Найыралы орденни тывысырынга тураскааткан байырлыг хурал августуң 17-де аңаа болган. «Октябрьский» дээр улуг концерт залынга алдаржаан каттыжыышкынның, Ленинградтың бүдүрүлгелериниң, эртем топтериниң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери чыглып келген.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун хүндүлүг президиумге сагыш-сеткилдиң кедүрлүүшкүнү-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловту, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романовту, партия обкомунуң бюро кежигүннерин, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларын, көскү эртемденнерни, ат-сураглыг бүдүрүлгечилерни чыылганнар чылыы-биле уткаан.

Эш М. А. Сусловка сөс берген.

— Бөгүн силерниң хөй муң кижилиг коллективиңерде магалыг хүн-дүр—деп ол чугаалаан. Чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг салыышкынны дээш база бүдүрүлгени тургустунганындан бээр 175 чыл болган оюн-биле холбаштыр «Киров завод» каттыжыышкынны чаа орден-биле шаңнааны силерге билдингир болгай. Ам Киров заводтуң тугунга ийи Ленин орден-биле, Октябрь Революциязы орден-биле, Дайынчы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденнер-биле кады алдыгы орден — Улустарның Найыралы орден чайнаар апаар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүндүлүг даалгазын күүседири— силерге ол шаңналды тывысыры болгаш бо магалыг болуушкун-биле холбаштыр каттыжыышкынның бүгү ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан-хаакчыларынга сеткилдиң ханызындан байыр чедирери меңээ, ССРЭ-ниң Дээди Совединде силерниң депутадыңарга онза өөрүнчүг-дүр.

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувуста хөгжүдеринге улуг салыышкынны киирген кижилерни, совет улустуң чаңгыс эвин, ленинчи партияны долгандыр ооң сырый каттыжыышкынын быжыглап турар кижилерни Совет күрүне Улустарның Найыралы орден-биле демдеглеп турар. «Киров завод» каттыжыышкын —бо бедик шаңналды тывысып турар чуртта баштайгы бүдүрүлге болур. Ол черле ынчаар болур ужурлуг. Коммунизмниң идеалдарынга кызыгаар чок бердингенин, бедик хамаатычы чоруун, социалистиг Ада-чуртунга ынакшылын, пролетаржы сагыш-сеткил каттыштырыышкынын, интернационализмниң каттыжыышкынның ажылчы чоннары хөй катап көргүскен. Боттарын кировчулар деп чоргаарал-биле адап турар 46 националдың ажылдап турары аңаа ханызы-биле дүгжүп турар.

Киров завод, а ооң соонда силерниң каттыжыышкыныңар, Питерниң пролетариадының революстуг демиселиниң болгаш социализм тургузуушкунунга ооң эрес-шудургу күш-ажылының алдарлыг төөгүзүн көргүзүп турар.

Силерниң заводуңарның ажылчыннарының мурнунда адап турганы путиловчулар кезээде революстуг болуушкуннарның мурнуку одуруунга туруп турган. Социалистиг революцияның идеалдарынга шынчы болур чорукту кировчу ажылчыннар бодунуң заводунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда алдарлыы-биле тудуп келген.

Хамаатылар дайынның чылдарында олар бодунуң заводунуң цехтеринге тиилелгениң чепсээн дарганнап турган. Ак-гвардейжилерге болгаш интервентилерге удур фронтуларга хөй-хөй путиловчулар эрес-маадырлыг тулчуп турган. Кировчулар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында кайгамчык улуг маадырлыг чорукту көргүскен.

Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге силерниң бүдүрүлгеңерниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары үнелеп четпес салыышкынны киирген деп, эш М. А. Суслов уламчылаан.

Оон ыңай эш М. А. Суслов кировчуларның тоску беш чылда чедиишкиннеринге доктаагаш, кодээ ажыл-агыйны техника-биле чепсеглээриниң дугайында ленинчи чагыгларны күүседиринге бүдүрүлгениң ачы-хавыязын демдеглээн болгаш күчүлүг тракторлары, ылаңгыя 300 аът күштүг К-701 тракторну чуртта улуг ат-сураглыг болуп турар деп чугаалаан. Ол тракторну ажыглавышаан, колхозтар болгаш совхозтар машина агрегаттарының бүдүрүкчүлүүн дыка бедидерин, хову ажылдарын чорударының хуусаазын кызырарын чедип ап турар, ол чорук чаагай дүжүттү алырынга чугула ужур-дузалыг болуп турар. Ол тракторну тургусканы дээш силерниң коллективиңерге өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстери СЭКП-ниң XXV съездизинге чаңгыланып турган.

Кодээ ажыл-агыйның ажылдакчылары силерниң тракторларыңарны бедии-биле үнелевишаан, оларны сайзыраңгайжыдар дугайында чамдык саналдарны чугаалап турар.

Үре-түңнелдиг чорукту бедидери болгаш ажыл-агый тургузуушкунунуң участок бүрүзүнге ажылдың шынарын экижидери дээш демисел бөгүн Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының чогаадыкчы күжениишкиннериниң кол угланыышкыны болуп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Партияның XXV съездизи бистиң экономиктиг стратегиявысты ынчаар тодаргайлаан. Съездиниң салган сорулгалары бүгү совет улустуң изиг деткимчезин алган.

Бөгүн совет кижилерниң чурттап турары бүгү ниитилел-политиктиг байдал тургузукчу чоруктуң, патриотчу кедүрлүүшкүннүң болгаш ылаптыг бүзүрелдиң ёзузу-биле сиңниккен. Ол чорук хамыктың мурнунда социалистиг чарыштың чаа бедик кедүрлүүшкүнүнден илереп турар ленинчи чагыгга шынчы партия чаржып турар миллион-миллион массаларны хамыктың мурнунда продукцияның бедик шынары дээш, хорениглерни, материалдарны база күш-ажыл курлавырларын камнаары дээш, эртем-техниктиг чедиишкиннерни бүдүрүлгеге ажыктыг болгаш дүрген шиңгээдири дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, күш-ажылдың база күрүнениң сагылга-чурумун чер болганга сагыыры дээш демиселче углап турар.

Ынчалзажок бедик күш-ажылчы күжениишкинниң, ажылга шынчы негелделиг, ылаптыг болур чоруктуң байдалы чамдык черлерде тургустунмааны хараадаңчыг-дыр. Ажыы-биле чугаалап көрээлинер эштер: силерде-даа ажыл үезиниң чидирии, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдар улуг, ажыл шагы үзер болгаш бодунуң хүлээлгелерин ак сеткилдиг эвес көөр чоруктуң таварылгалары бар болуп турар.

Коллектив бодунуң курлавырларын көрүп база оларны ажыглаарынче күжениишкиннерни угландырып турары эки-дир харын деп, эш М. А. Суслов уламчылаан. Ол чорук бо чылын алган силерниң социалистиг хүлээлгелериңерден көстүп турар-дыр. К-701 тракторнуң моторесурсузун бедидерин баш удур көрүп база ону шыгарның демдээн тывысыр аттестацияга белеткээрин доозар бодап турарыңар кончуг чугула-дыр.

Киров заводтуң бистиң чуртувуста нептереп турар чаагай алдары чыл келген тудум өзүп турар болгаш өзер даа ужурлуг деп, оратор оон ыңай чугаалаан. Мен силерге сөөлгү катап ийи чыл мурнунда — ындыг-ла ырак эвесте чораан болгай мен. Ынчаарга ам база катап заводтуң девискээри-биле эрткеш, эки талазынче чаа улуг өскерлиишкиннерни: цехтерниң чаа бажыңнарын, амгы үениң чаа техниказын, улам сайзыраңгай технологияны болгаш бүдүрүлгени чаа ёзу-биле организастааның көөрү меңээ өөрүнчүг-дүр. 175 чыл оюн бистиң демдеглеп турарывыс эң хоочун бүдүрүлге бодунуң төөгүзүнүң чыл санында-ла аныяксып турар ышкаш болуп турар-дыр. Ол болза силерниң күш-ажылыңарның база Киров каттыжыышкынының дугайында партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың доктаамал илергейлеп турар сагыш салыышкынының база дузаламчызының түңнели-дир.

Бүдүрүлге онаалдаларын чедиишкинниг күүседири-биле кады коллективтиң социал хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарның кадыкшылының, чурттаалгазының болгаш культурлуг дыштаныылгазының дугайында сагыш салыышкынының айтырыгларын шын шиитпирлээриниң чижээн кировчулар көргүскен. Бо бүгү болза, бистиң партиявыстың ажылчы чоннарның дугайында үргүлчү салып турар сагыш салыышкынының тодаргай илерели, ооң нити политиказының илерели болган. Ооң кол сорулгазы—совет улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелинче чайгылыш чокка бедидери болур. Москваның Лихачёв аттыг заводунга орденни тывысып тургаш, Леонид Ильич Брежневтиң чугаалааны ышкаш «партия чүнү-даа кылып турза, даштыкы политиканың херектери-даа болза азы чурт иштиниң херектери-даа болза бистер, коммунистер, үргүлчү бодувуска: кайы-бир айтырыгларны шиитпирлээри совет улустуң амыдыралынга болгаш чаагай чоруунга, коммунизм дээш тургузукчу күш-ажылга тайбың байдалдарны, тайбыңны быжыглаарын хандырарынга канчаар, кандыг хевирлиг салдар чедирер-дир деп айтырыгны салыр бис».

Бүгү делегей төөгүзүнүң чаа эпохазының — социализм эпохазының эгезин салган, делегейге баштайгы улуг социалистиг революцияны кылган бистиң чуртувустуң совет чоннуң мурнунга кандыг чаа кайгамчык перспективаларның ажыттынганын, бистиң Төрээн чуртувустуң канчаар чаартынга бергенин, коммунизмче орук-биле бурунгаар бүзүрелдиг чоруп орар бистиң чуртувустуң шылгараңгай чедиишкиннерин көөрү, билири, миннири улуг өөрүнчүг-дүр.

Сөөлгү үеде, эң ылаңгыя океан ындында Американың Каттышкан Штаттарының 200 чыл болганынга тураскааткан юбилейлиг чүүлдер-биле холбаштыр делегейниң капиталистиг болгаш социалистиг ийи ниитилел системаларының деңнелгезин калбаа-биле чорудуп турар. Эртемниң объективтиг деңнелгези чүнүң дугайын чугаалап турарыл? Ол деңнелге социалистиг системаның маргыш чок болгаш эң улуг артык күштериниң дугайын, ол системаның талазынче делегейде күштерниң деңзигүүрүнүң чайгылыш чок өскерлиишкининиң, социализмниң идеяларының черниң бүгү диптериниң хөй миллион кижилеринче улам-на өзүп турар салдарының дугайын чугаалап турар.

Капитализм империалистиг чадаже киргениниң соонда чыл келген тудум улам-на реаксылыг шынарлыг болу берген. Капитализмниң бүгү системазы амгы үеде чүгле экономиктиг эвес, харын-даа политиктиг болгаш моральдыг кризисти чурттап эртип турар. Улустуң калбак массалары капитализм байдалдарында болуунуң үнер аргажок байдалынга улам-на улуу-биле бүзүрээр апарган. Ооң-биле холбаштыр империалистиг буржуазияның улуска удур политиказынга ажылчын аңгыйның болгаш ажылчы чоннарның өске-даа кезектериниң удурланыышкыны өскен.

Ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкинниң мурнуку одуруунда коммунистиг база ажылчын партиялар чоруп орар. Ол партияларның өзүп орар сырый каттыжыышкынын Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Берлин конференциязы көргүскен. Ол конференция реакцияга удур, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар дээш, демократия болгаш социал деңнелге дээш демиселдиң хөгжүлдезинге чугула салыышкынны киирген. Европаның компартиялары Маркстың, Энгельстиң, Лениниң улуг идеяларының үндезининге интернационалдыг эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдер деп онзалап демдеглээннер.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлевилээни кайгамчыктыг планнарны боттандырары дээш демиселди калбарткаш, совет улус бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн улам ыңай быжыглаарын, чаагай чорукту бедидерин, коммунизмче шимчээшкинниң дүргедээшкинин хандырган деп, эш М. А. Суслов онзалап демдеглээн. Бистиң чуртувус бо хүн сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузуп алганда-даа ниитилел чаартылгаларының, социалистиг демократияның улам ыңай болбаазыраңгайжыырының, төвүнде мурнукузу ышкаш, бистиң чуртувустуң баштакчы болгаш эң-не хөй санныг аңгызы болур ажылчын аңгы туруп турар.

«Киров завод» каттыжыышкынының коллективи моон соңгаар-даа бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызынга шынар болган алдар адын бедик тудар, харын-даа ону бүгү хемчеглер-биле көвүдедир дээрзинге бүзүрелди эш М. А. Суслов илергейлээн. Ол алдар ат болза марксчи-ленинчи өөредигге шынчы чорук, социалистиг Төрээн чуртка ынакшыл, пролетаржы интернационализм, коллективизм, күш-ажылды социалистиг ёзу-биле көөрү болур.

Силерниң кызымаккай күш-ажылыңарны Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бедии-биле үнелеп турар-дыр. Тоску беш чылдың дургузунда силерниң 1300 ажыг мурнакчыларыңар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. А оларның эң тергиинеринге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

М. А. Суслов шаңнатканнарга изиг байырны чедирип, коммунистиг күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын күзээн.

Эш М. А. Суслов үр болгаш дииммиттиг адыш часкаашкынының үезинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, «Киров заводтуң» каттыжыышкынының тугунга Улустарның Найыралы орденни кадап берген.

М. А. Сусловтуң ооң соонда чугаалааны болза:

Силерниң күш-ажылчы чедиишкиннериңер дээш сөөлгү чылдарда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев силерге үш катап байыр чедирген болгай. Бөгүн силерге Улустарның Найыралы орденни тывысып турар байырлыг хүнде эң эки чедиишкиннерни күзээнин ол силерге дамчыдарын меңээ чугаалаан чүве. Ол даалганы улуг өөрүшкү-биле күүседип тур мен.

Эш М. А. Сусловтуң чугаазын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш ооң чугаазын адыш часкаашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

«Киров заводтуң» ажылчы чоннарынга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээни дээш эш Л. И. Брежневке улуу-биле өөрүп четтиргенин хуралга санал бергеннер илергейлээн. Кировчуларның күш-ажылын бедии-биле үнелээни дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин каттыжыышкынның чиңгине директору О. Н. Поясник, улуг вальцовщик Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Я. Прокофьев, цехтиң комсомол организациязының секретары Н. Ревкова, заводтуң кол конструктору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. С. Попов болгаш оон-даа өскелер илергейлээн. Олар бүдүрүлгениң коллективи бүгү ленинградчылар-биле кады, бүгү совет улус дег кижилерниң чаагай чоруун бедидериниң дугайында СЭКП ТК-ның, ооң Политбюрозунуң, партия ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң боттандырып турары иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарының дугайын чугаалааннар.

Партияның болгаш чоннуң көргүскени улуг идегелди төлептиг-биле тудар деп ораторлар демдеглээн.

Кировчуларга профтехучилищениң сургуулдары байыр чедирген.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг кедүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

СЭКП-ниң Кызыл райкомунуң бирги секретары эш К. Н. ШУЛУУГА, райкүүском даргазы эш А. К. БАКУЛИНГЕ

Эргим эштер!

Ниитиниң мал ажылынга чемнер белеткээриниң планныг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткени-биле холбаштыр районнуң совхозтарының ажылчыннарынга, колхозчуларынга, ажыл-агыйларының удуртукчуларынга болгаш специалистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП-ниң область комитеди, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур. Сентябрьның 17-ге чедир 11.500 тонна онаалданың орнунга 11.600 тонна сигенни белеткээн, сенаж планын 107,5 хуу күүсеткен, 16.429 тонна силос массазын салган, мал чеминиң белеткекчилери бодуун болгаш чулуктуг чемнерниң курлавырын ковудедирин үргүлчүлеп турар.

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Казахстанның партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган чүүлдерни удуртулга болдурбушаан, 400 тонна сигенни немей белеткээрин, күрүнеге пландан ажыр 4000 тонна тарааны, 2000 центнер сүттү, 204 хуу күүсеткен дүкке немей ам-даа 16 центнер дүктү садарын, келир чылдың дүжүдүнге херегләэр үрезинни бүрүнү-биле урүп алырын хүлээнген.

Районнуң совхозтарының ажылчыннары, колхозчулары, кодээ ажыл-агыйның специалистери бедиткен хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир, дүжүт ажаап алышкының чогуур үезинде шынарлыг чорудар, аңгыс аңдарылгазын өйүнде доозар, ниитиниң малын кыштагладырынга үлегерлиг белеткенир, онгу беш чылдың баштайгы чылында районнуң мурнунда туруп турар өске-даа сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр дээрзинге бүзүрелди СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Бөгүн «Шын» солуннуң Күш-ажылчы алдар тугун Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга (директору С. Д. Седен-оол, партия комитединиң секретары Х. Ш. Ховалыг, ажылчын комитединиң даргазы С. М. Сат, комсомол комитединиң секретары В. О. Тежит) тураскаадып кедүрген.

Совхоз 16400 гектар черде тараа культураларын өстүрген, ооң чартыындан элээн хөйүн ажаап алган. Бир комбайн хүнде-ле 17 гектарны кестирип турар. Күрүнеге 3814 тонна тарааны саткан.

Ажаап алышкынче чүс-чүс студентилер совхозтар, колхозтарже чорупкан. «Тиилелге» совхозта Кызылда башкы институдундан 115 студент ажылдап турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талаже)— Кызылдың башкы институдунуң дөрткү курузунуң студентилери Н. Н. Оюн, К. Хертек болгаш С. Типмей олар часпар үезинде.

А. КОЙГУН-ООЛДУҢ фотозу.

Социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу демисешпишаан, **ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЫҢ** кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери онгу беш чылдың баштайгы чылында тараа культураларының бедик дүжүүн өстүрүп, оларның ажаап алышкынын организастыг эрттирип, күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиткен хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеннер. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 4 миллион 250 муң тонна тарааны, ооң иштинде барык-ла ийи миллион тонна волга кызылтазын урган. 1976 чылда тараа садарының тургустунган ниити хемчээлин бир миллион 140 муң тоннага ажыр күүсеткен.

Казахстанның партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң оларның күш-ажылынга берген бедик үнелээшкининге хей-аът кирген областың тараажылары боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, күрүнеге немей ам-даа 500 муң тонна тарааны садар болгаш тараа дужаалдазын 4 миллион 750 муң тонна чедирер деп шиитпирлээн. Ынча хире тарааны областа кажан-даа белеткеп турбаан. Кырлыг-кара болгаш чиңге-тараа белеткээриниң планы ажыр күүсеттинер. Бүгү ажыл-агыйлар үрезиннер-биле хандыртынган.

Күш-ажылчы тиилелгени агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-ла чедип алган. Ындыг байдалдарда волгоградчы чер ажылдакчылары бедик организастыг чоруун, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, ону оперативтиг дүрген ажыглап билирин көргүскен. Социалистиг чарышты калбартып чорукташ, тараа шөлдеринге хөй муң механизаторлар, колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери карак-кызыл ажылдаан. Элеваторларның болгаш тараа хүлээн алыр пункттарының коллективтери соксаал чокка, дески ажылдаан. Волгоградтың, Волжскийниң, областың өске-даа хоорайларының ажылчын аңгызы, Москваның транспорт организацияларының чолаачылары, Совет Армияның транспорт кезектери тараажыларга улуг дузаны көргүскен.

Шалыпчы ажыл-иш эки түңнелдиг болган. Новоаннинский, Михайловка, Елань, Киквидзе районнарның тараажылары гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 25 центнерден ажыг дүжүттү ажаап алганнар. Областың чүс ажыг колхозтары болгаш совхозтары кайызы-даа миллион ажыг пуд тарааны күрүнеге саткылаан.

Партия райкомнары, колхозтарның болгаш совхозтарның партия эге организациялары тараа кезилдезиниң дайынчы штабтары болу бергилээн.

Бөгүн—Арга-арыг ажылдакчызының хүнү

АРГА-АРЫГ — БАЙЛААВЫС

Арга-арыг — совет улустуң улуг эртине-байлаа. Ыяш аймаандан 20 муң ажыг янзы-бүрү кылыгларны бүдүрүп үндүрүп турар. Ыяшты азы оон кылган чүүлдерни херглевес черлерни улус ажыл-агыйындан тывары берге. Кижиге билдингир бойдус курлавырларындан ыяш ажыглалы бирги черде турар.

Ол чиг-эттиң үнезиниң дугайында мындыг чижектерни көргүзүп болур: 1 гектар черниң ыяжындан (3 кубометр ыяштан) алыр кылымал торгу азы дук ний гектардан алган лёндан оларны кылып алырындан хөй болгаш эвээш чарыгдалдыг болур. 3 кубометр ыяштан кылып алыр штапель пөсту 90 баш хойнуң чылда бээр дүгү-биле солуп болур. Чаңгыс-ла кубометр ыяштан 96 хуулут 70—80 литр этиль спиртин болгаш 15 кг мал чеми дрожжаны кылып алыр. Ол-ла хире хемчээлдиг спиртти болгаш мал чеми дрожжаны 2375 кг тараадан азы 700 кг картофельден бүдүрүп ап болур-дур.

ССРЭ — арга-арыг талазы-биле делегейде эң байлак чурт. Оон арга-арыының ниити шөлү делегейде ыяш курлавырының дөрттүң бир кезин боор турар.

Бистиң республиканың ыяш курлавыры 1.03 миллиард кубометр. Республиканың девискээриниң 47 хуузу арга-арыглыг черлер боор турар. Оон ыңай бистиң арга-арыывыс янзы-бүрү кат аймаан, тоорукту, мөөгүлерни болгаш эм аймааг база берип турар.

Ол ышкаш бистиң арга-арыывыс дириг амытаннарның, аң-меңниң өзүп, көвүдээр оран.

Арга-арыг черниң агаарын арыглаар, шөлдерниң өъг-ситенинин, тараа-быдаазының дүжүдүн улгаттырар, каңдаашкынныг изигден камгалаар болгаш черни каастап-шимээр, кижилерниң кадыкшылынга чаагай салдарны чедирер. Арга-арыгның ажык-дузалыының чижектерин хөйү-биле көргүзүп болур.

Бойдустуң, ылаңгыя арга-арыгның байлаан камгалап, оларны улам өстүрериниң дугайында ленинчи чагыгларны амыдыралга боттандырар дээш СЭКП болгаш Совет чазак бүгү хемчеглерни ап келген. РСФСР-ниң Дээди Соведи 1961 чылда бойдусту камгалаар дугайында Хоойлуну хүлээп алган, а ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың августуң 13-те Чарлыы-биле «Арга-арыг ажылдакчызының хүнүн» доктаадып тургускан. Ол дээрге, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың арга-арыг ажылдакчыларының, а ол ышкаш бүгү совет кижилерниң дугайында сагыш салыышкынының чайынналчак чижээ боор турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирин ёзугаар оогу беш чылда ыяш ажыл-агыйының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Ында арга-арыгның продуктулуун, ажык-дузазын улгаттырары-биле кады ооң шынар составын экижидерин база көрген.

Республиканың ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары боттарының байырлалын СЭКП-ниң XXV съездизиниң болдурганы күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрлүүшкүнүң үезинде демдеглеп турарлар. Ыяш ажыл-агыйының эргелелиниң талазы-биле сес ай планы болгаш социалистиг хүлээлгелер чедиишкинниг күүсеттинген. Ыяш тарып олуртурунуң планы 125 хуу, арга-арыг дилиндектерин тургузарының — 118 хуу, ыяштың санитарлыг кезиишкининиң — 112 хуу күүсеттинген болгаш өртке удур чер аңдарыы, оруктаарының планы — 138,3 хуу, олурткан ыяш культураларын ажаап кадагалаарының — 112,1 хуу, арга-арыгның бодуунуң катап үнериниң хемчеглерин — 138 хуу күүсеткен. Үлетпүр продукциязының хемчээлиниң планы 102,1 хуу, сайгарылганың планы—100 болгаш орулгаларының — 105,3 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш 1975 чылдыынга деңнээрге үлетпүр продукциязының немелде өзүлдези 9,4 хуу болган. Пландан ажыр 33 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Бо чылдың сес айларының түңнелдерин ёзугаар социалистиг чарыштың бирги черин Тожунуң ыяш ажыл-агыйы чери (директору (В. Новиков, профком даргазы В. Катков), ийигизин — Балгазынның ыяш ажыл-агыйы чери (директору А. Чичкин, профком даргазы Г. Сукин), үшкүзүн —Тес-Хем ыяш ажыл-агыйы (директору Д. Доржу) алгылаан. Ол ышкаш бо чылдың эрткен үезинде Чербиниң, Сарыг-Септиң болгаш Арыг-Үзүүнүң лесничестволары дээре түңнелдерлиг ажылдаан.

Чедиишкиннер-биле кады четпестерни айтыр херек. Каа-Хемниң, Чадааннын, Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйлары сес айларның үлетпүр продукциязын бүдүрүп, сайгарарының планнарын күүсетпейн, боттарының аргалары чедир ажыглаваан турар. Бо хүннерде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң фондузунга күскү сиген белеткелин ыяш ажыл-агыйлары чедиишкинниг чорудуп турар. А Чадааннын, Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйлары ол ажылды доозупкан. Балгазында 115 тонна витаминниг бүрү далганын белеткээн. Ниитизи-биле эргелелдиң шугуму-биле 1330 тонна сигенни кезип, белеткээн.

Моон мурнунда чылдарга бодаарга, республика девискээринге арга-арыгга өрт болур чорук дыка эвээжээн. Ол дээрге, агаардан хайгааралдың, өртүг эге бажында-ла көргеш, дораан өжүрүп турарының түңнели-дир. Тожунуң, Бай-Хаактың дээш өске-даа районнарның ужар-чүүл салбырлары эки ажылдап турар. Ужудукчу-хайгааракчылар болгаш парашютчулар-даа боттарының хүлээлгезин эки күүседип турар. Оларга Г. Мухиткин, В. Яковлев, В. Магда, А. Рыжевский дээш өскелер-даа хамааржыр.

Өртке удур хемчеглерни ап турза-даа, ол чамдык черлерде улуг когаралды чедирип турар. Чижээ, бо чылын Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарга хөй өрт болгулаан.

Арга-арыгны катап тургузарының түңнели олуртур материалдарның шынарындан, оларның стандарттыг чорууундан хамааржыр. Ындыг турбуже, Шагаан-Арыгның, Каа-Хемниң болгаш Таңдының ыяш өстүрер черлериниң берип турар материалдарының шынары куду боор турар. Ындыг болганда, бистиң эргелел ыяш белеткелчилериниң ажылын шын организастап, аныяк ыяштарны үрегдевейн бүдүн арттырып тургаш, курлавырларны улгаттырарынче кичээнгей салып турар. Ындыг арганы Ырбан лесничествозунда, Тожуда ыяш ажыл-агыйы черинде дешпилтелин-биле ажыглап турар. Ырбанның ыяш белеткээр черинде бригадирлер А. Карамышев, Н. Савосьякин, Н. Савин оларның удурткан бригадалары ыяш кескен гектар черниң аныяк ыяштарының 75 чедир хуузун камгалап алдышаан, дыка хөй орулганы камнап ап турар.

Бо беш чылда 2000 гектарның хову камгалалының ыяш дилиндектерин олуртур ужурлуг. Келир чылын безин 300 гектарга дилиндектер кылыр ужурлуг. Ынчалза-даа чамдык черлерге, ылаңгыя Барыын талакы районнарга, дилиндектерни каяа тургузарын ам-даа тодаратпааны четпес. Ыяш дилиндектерни өстүрүп, ажаарында четпестер бар. Чижээ, «Буруңгаар» совхозта олурткан дилиндектерниң 60—70 хуузу каңдаашкынныг 1974—75 чылдарда кургап калган. Ынчангаш бо беш чылда олурткан ыяштарның ажаалдазынче улуг кичээнгей салыр бис.

Кат-чимистиг үнүштерни, ылаңгыя чыжыргананы өстүрүп, ооң шөлүн калбартыр ажылче шилчип кирер ужурлуг. Бо беш чылда 500 гектарга ол үнелиг кат бээр ыяшты олуртур болгаш шаандакы чыжырганалыг 1500 гектар черниң дестерин катап тургузар сорулга салдынган. Ооң түңнелинде 1980 чылга чедир ону 400 тонна чедир ажаап алыр болгаш Кызылга оон чыжырганa үзүн база амданныг суксунну бүдүрерин эгелээр. Ол-ла сорулга-биле 1977 чылда Кызылдың ыяш ажыл-агыйының Черби лесничествозунга чыжырганa шөлүн суггарары-биле гидротехниктиг тудугну эгелээр. Аңаа чарыгдаар 400 муң хире рубльди тускайлаан. Оон аңгыда чыжырганaның кол шөлдери Тес-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарда бар. Ында ону өстүрериниң ажылын база чорудуп турар. Чербиниң кат-чимис өстүрер сады өске ындыг ажыл-агыйларның дуржулга алыр чери боор турар. Ооң шөлү амгы үеде 90 гектар ашкан болгаш Сибирьниң вишнялары, малина, слива, кызырак-кат, инек-караа, чүүл-бүрү ранеткалар болгаш Алтайның чыжырганазы, яблоктар багай эвес дүжүттүг боор турар. Чербиниң садчылары кат-чимис үрезиннерин республикада нептередип турар. Ында лесничий В. Барков, садовод А. Балязин эки ажылдап турар. Кызылдың, Чадааннын ыяш ажыл-агыйларында орулгалыг адыр — ары өстүрер ажыл чедиишкинниг хөгжүп орар. Келир чылын ооң ажылдакчылары 8 тонна чедир ары чигирин бүдүрер.

Ыяшты кескенинден болгаш хирээлээнинден үнер артынчыларны ажыглаарының айтырыы шыңгыы боор турар. Чылдың-на 50 муң кубометр хире артынчылар, чоогу-хирээзи анаа-ла үрелип турар. Республикада олардан арболит плиткалар кылыр цех чаңгыс-даа чок. Ынчангаш оогу беш чылда Чадааннын, Балгазынның, Каа-Хемниң девискээринге чылда-ла 20 муң кубометр ыяш ажылдап кылыр үш чаа цехти тургузар. Ол ышкаш Балгазынга чылда-ла 10 муң дөрбелчин метр плиткалар кылыр цехти база тударын шиитпирлеп турар. Амгы үеде республикада 10 ыяш ажыл-агыйы, 30 лесничество, ыяштан янзы-бүрү эдилелдер чазаар 6 цех бар. Арга-арыг ажылдакчыларының оогу беш чылда социалистиг чарыжының үезинде мурнакчыларының саны көвүдээн. Оларга лесниктер Р. Железкин, В. Кучумов, бригадирлер О. Даңмаа, М. Чумасов, К. Моңгуш, Черби садының ажылчыны У. Кучумай, республиканың хоочун лесниги, Ленин орденниг Ч. Аракчаа болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Республиканың ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары оогу беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кириштинген, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демисэлге боттарының үлүүн киириштирер дээш кызымак ажылдап турарлар.

М. ГАКОВ,
республиканың ыяш ажыл-агыйы эргелелиниң кол инженери.

МУРНАКЧЫ УЧАСТОК

Арга-арыг ажылдакчызының хүнүнге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш республиканың ыяш ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери кызымак ажылдаан. Ылаңгыя Тожунуң, Балгазынның, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйларының коллективтери эрткен 8 айларда бедик көргүзүглерни чедип алган.

Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының Шуурмакта участогунуң ажылы мактаldыг. Бо коллектив эрткен 8 айларда ыяштарның санитарлыг кезиишкинин, ыяш тарып олуртурунуң планнарын ыракта ажыр күүсеткен.

Январь —август айларда 199 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрер тургаш бо участок ону 220,6 муң рубльге күүсеткен. А бараанныг продукцияны сайгарарының 8 айларда планныг онаалдазы 28,8 муң рубльге ажыр күүсеттинген.

Оогу беш чылдың баштайгы чылының үшкү кварталы доостурунче чоокшулаан. Ынчалза-даа Шуурмак участогунуң ажыл-ишчилери Арга-арыг ажылдакчызының хүнүнге уткуштур алганы социалистиг хүлээлгелери ажыр күүсеттинер дээрзинге бүзүрелдиг. А сентябрь 10-га чедир безин бо ажыл-ишчи коллективтиң кежигүннери бараанныг продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының, тудуг мажы белеткээриниң болгаш оон-даа өске кол ажылдарның үшкү кварталда планныг онаалдаларын күүседипкен.

Ооң-биле чергелештир коллектив кежигүннери мал чеми белеткээринге чуртталга бажыңнарын кышка белеткээринге идепкейлиг киржип, 50 тонна тоорук сайы шыгжаар складты кылып алган.

— Тайгага тоорук белеткээринче кол кичээнгейни амгы үеде угландырып, ол ажылче 20 бригаданы аъткардывыс. Бистиң участокта ажылы ниитизи-биле эки чорып турар. Планныг онаалдаларывысты болгаш социалистиг хүлээлгелеривисти ажыр күүседир деп сорулга-биле Арга-арыг ажылдакчызының хүнүн уткуп тур бис—деп, Шуурмак участогунуң дуржулгалыг лесничийи, коммунистиг-күш-ажылдың шалыпчызы Надежда Никитична Мамонтова чугаалады.

Бо коллективте мурнакчылар хөй. Оларга калбак хереглел бараанарының цех начальниги Ю. Очаковский, ыяш сөөртүр машина чолаачызы Ю. Яковлев, ыяш ужурукчузу П. Радостев, тракторист Ф. Борисов, арга-арыг ажылдакчылары В. Пермик, Б. Мамонтов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

ЧУРУКТА: Н. Н. Мамонтова.

ХАЙГЫЫЛЧЫ

— Бистиң эргелелде ажыл-ишчи кижилер хөй. Ынчалза-даа солунга чырыдары-биле Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының Нарында участогунуң улуг техниги Григорий Шожунович Нордупту сүмедээр бис—деп, кабинединге чугаалажып олурувуста Республиканың ыяш ажыл-агыйы эргелелиниң кол инженери М. А. Гаковтуң чугаазын бодавышаан, дуржулгалыг, хөй чылдарда ажылдаан кижи болганда назы-хары-даа доган кижи боор ол деп бодал-биле Нарын суурнуң ыяштар аразында бажыңга кээп дүштүвүс. Чазык шырайлыг кижи «Мени Нордуп дээр ийин» —дээш бис-биле мендилежип, бажыңынче чалай-дыр.

Нордуптарның дөрт өрээл бажыңының бир өрээлинге ажыл-херек дугайында чугаалажып олура, өг-бүлениң кежигүннериниң бот-боттарын хүндүлежирин, найыралдыын эскердивис.

Григорий Шожунович — бойдустуң ёзулуг өңнүү, ооң төлептиг хайгааракчызы. Чугаалажып олурган өрээлдивистиң ханаларында аскылап каан шаңнал бижиктер, хүрээлелдер—ооң тодаргай херечизи. Республиканың ыяш ажыл-агыйын хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел бижииби-биле 1966 чылда ол шаңнаткан. А бир чыл эрткенде—арга-арыг ажылдакчыларының социалистиг чарыжынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш ону республиканың ыяш ажыл-агыйы эргелелиниң Хүндүлел деңзеринге киир бижээн.

— Бойдус камгалалының айтырыгларынче улуг кичээнгейни Коммунистиг партия, Совет чазак угландырып турар мындыг магалыг үеде арга-арыг ажылдакчылары, оларның хөй санныг активчилери долгандыр турар бойдусту камгалаар, ноган өңнүктеривисти улам өстүрер дээш бүгү хемчеглерни ап, аңаа бодувустуң төлептиг үлүүвүстү киириштирер ужурлуг бис—деп, арга-арыгның хоочун хайгыылчызы чугаалап олурар.

Ол талазы-биле кандыг ажылдар кылдынып турарын ооң сонуургап айтырган бис.

Арга-арыг ажылдакчызының харысалгалыг, белен эвес мергежилин ол шилип алгандан бээр удавас 20 чыл болур. Бо үениң дургузунда бойдус камгалалының талазы-биле хөй ажылдарны ол кылган. Баштайгы чылдарында Эрзинге арга-арыг ажылдакчызы болуп, оон 5 чыл эрткенде—Нарын участогунга техник боор ажылдап чораан. Даандырган херээнге харысалгалыг, кылыр дээн ажылын эчизинге чедирбээнде оожургавас, ажылды эки кылыр, ооң шынарлыг болуруун чедип алыр дээш төлептиг ажылдап чоруур бо акыйның дугайында чоргааралдыг чылыг сөстерни Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчуларындан-даа, районнуң, республиканың ыяш ажыл-агыйы эргелелиниң-даа удуртукчуларындан дыңнап болур.

— Чоннуң хүндүткелин чаалап алырындан бедик аас-кежик кайда боор. Ону чүгле кызымак күш-ажыл-биле, чон-биле быжыг харылзааның түңнелинде чедип ап болур. Чонум меңээ бүзүреп, бодунуң байлаа—арга-арыгны камгалаар, өстүрер ажылды даскап, ол ажылды кылырынга дузалажып турар болганда, мен ону ак сеткилдиг күүседир ужурлуг мен. Ол мээң хамааты хүлээлгем-дир —деп, бодунуң участогунда ажыл-ижиниң дугайын Григорий Шожунович тавар чугаалап олурду.

Арга-арыгны кайы-хамаан чок көөр, ынчангаш ону таварышкан-на черинден кезер, төтчеглээр чоруктар республиканың чамдык девискээрлеринде ам-даа бар. Нарын суурнуң девискээринге ындыг чурум үрээшкиннери база турган-на болгай. Элээн каш чылдар бурунгаар суур чанынга турган хөй ыяштар ам эвээжээн.

1975 чылдың март. Григорий Шожунович участогун кезиири-биле бар чорааш, ырак эвесте ыяш кезип турган улуска таваржы берген.

— Малга будук кезери-биле бисти чорудкан—деп, район төвүнден ажылдап келгеннерниң бирээзи тайылбырлаан.

Будук белеткээри-биле келген ол бөлүк кижилер ыяш кезери хоруглуг ол зонадан ыяштарны ужургулааш, ооң будуктарын кезип, чыып алган болган. Ыяш ажыл-агыйынга оларның чедирген когаралы 1000 рубльге чоокшулаан. Ыяш ажыл-агыйының чөпшээрели чокка арга-ыяшты төтчеглээр чорукту доп-дораан соксадырын Григорий Шожунович чедип алган болгаш ол дугайын чогуур органнарже дыңнаткан. Ынчалза-даа «ыяш кандыг боор—өзүп-ле келгей, ооп үнелиг малга чем белеткээринге шаптыктаан»—дээр хөөннер районнуң чамдык удуртур ажылдакчыларынга база турган дээрзин районнуң-даа, республиканың-даа ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары чугааладаы.

Дуржулгалыг ажылдакчы эш Нордуп чүгле арга-арыгны камгалаар эвес, а ону тарып өстүрериниң ажылын база чорудуп, ол талазы-биле планныг онаалдаларын чылдың-на ажыр күүседип турар.

— Тарып олуртуру-биле бисче чорудуп берип турар ыяштары тайга черге таарыппас-даа болур-дур. Ынчангаш түс черниң өзүмнерин каскаш тарыырга маңаа дыка таарыжып бистиң ажылывыс бадыткаан—деп, ол чугаалады.

Төлептиг иш хүндүткелдиг. Чүгле арга-арыг камгалалынга кызымак ажылдап чоруур эвес, а идепкейлиг хөй-ниитичи Григорий Шожуновичиниң Нарында «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери хүндүлээр, аңаа бүзүрээр-даа. Ынчангаш ону колхозтуң санажылга комиссиязының даргазынга соңгуп алганы таварылга эвес-ле болгай.

Григорий Шожунович — Нарын кожээ Совединиң депутады. Соңгукчуларының чагыгларын күүседир, оларның идегелинге төлептиг болур дээш ол кызымак ажылдап чоруур депутаттарның бирээзи.

— Арга-арыгның хоочун ажылдакчызы болгай силер. Моон соңгаарғы сорулгаларыңар дугайын сонуургадып көрүңерем—деп дилээривиске ол мынча диди:

— 20 шаа чыл ажылдап келген бо организациямга белек кылдыр оогу беш чылда беш бедек 25 баш чыдгыны өстүрүп бээрин планнап турар мен. Ыяш ажыл-агыйының удуртукчулары-даа мээң ол саналымны деткээн чүве. Оон ыңай, ниитиниң малынга 20 тонна сигенни белеткээр, 5 тонна тоорук белеткээр ийи бригаданы аъткардывыс—деп ол чугаалады.

Ажыл-ишчи, төлептиг өг-бүле ажы-төлүнүң кижизидилгезинче доктаамал сагыш салып турар. Улуг уруу Эля—Красноярскиниң эмчи институдунда кирип алган, Валеразы — 8 класс доозкан, Эммазы — Нарын школазының 6-гы классчызы.

Арга-арыгның хоочун хайгааракчызы, коммунист, күш-ажылдың шалыпчызы Григорий Шожунович Нордуп ынчаар ажылдап, чурттап чоруур.

Ам үш-ле хонгаш Григорий Шожунович 50 харлаар. Арга-арыг ажылдакчызының байырлалы-биле болгаш 50 харлааны-биле байыр чедирбишаан, буянныг ажылынга моон соңгаарғы чедиишкиннерни аңаа күзеп каалы.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: Гатчинонуң ыяш үрезиннери өстүрер бүдүрүлге-селекция станциязында ыяштың олуртур материалын белеткеп турар.
И. САБАДАШТЫҢ фотозу.

Бирээни кессиңзе, ийини олурт

Новгород областың Крестецтиң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы ындыг дүрүмну ёзугаар ажылдап турар. Ында чылдың-на 320 муң кубометр ине бүрүлүг ыяшты кезип, белеткеп турза-даа, арга-арыгның шөлү кызырылбайн, харын улам-на он беш хуу немежип турар.

— Эрткен чазын бистиң ыяш ажыл-агый чериниң ажылдакчылары 900 гектар черге хадыны болгаш шивини олурткан—деп, ол бүдүрүлге чериниң директорунуң оралакчызы В. И. Смирнов чугаалаан.—Бо талазы-биле бистиң дөртен гектар шөлдүг ыяш тарып, өстүрер черивис дыка ажыктыг боор турар, Аңаа бистер беш миллион ыяш дестерин болгаш бежен муң ажыг янзы-бүрү чадаан ыяштар өзүмнерин арга-арыгга, хоорайларга болгаш суурларга олуртуру-биле өстүрүп алган бис.

Крестецтиң ыяш ажыл-агыйында арга-арыг девискээрин чаартыр талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Ында куду үнелиг ыяштарны ине бүрүлүг, чаа ыяштар-биле солуур дээш олуртулганы делгем шөлдерде кылып турар. Тускай техника-биле хандыртынган мелиорация отряды чылдың-на 1.300 гектар малгаш-балараыг черни кургадып, ыяш олуртурунга таарымчалыг кылдыр арыглап турар.

В. ЧЕРНЯЕВ,
СЭТА-ның корр.
Новгород.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

● Арга-арыг ажылдакчыларының байырлалы комсомолдуң инициативазы-биле 1924 чылда эгелээн.

● ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың август 6-да Чарлыы-биле Арга-арыг ажылдакчызының хүнүн сентябрьның үшкү воскресеньезинде демдеглээр кылдыр доктааткан.

● Совет Эвилелиниң арга-ыяштыг шөлү 770 миллион гектар, ыяштың ниити курлавыры—82 миллиард кубометр.

● Үнүштер күгүрзүг газты бодунче синирип албышаан, атмосфераже чылда 400 миллиард тонна кислородту ылгап үндүрүп турар.

● Чүгле бо беш чылда безин бойдус камгалалынга 11 миллиард рубльдиң капитал салыышкыннары көрдүнген.

● Ыяштан алыр продуктуларның болгаш материалдарның хевири бөгүн 20 муң четкен.

● Оогу беш чылда арга-арыг ажылдакчыларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 25—27 хуу өзер.

● Арга-үлетпүр комплекстери — ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрнүң хөгжүлдезиниң чаа-үе-чадазы. Сыктывкарның, Братскиниң чаа арга-үлетпүр комплекстери, Тюмень областа, Ангара—Енисей районда арга-арыгның чаа бүдүрүлгелери тургустунгулаан.

● Биче комплекстиг бригадаларны улгаттыр каттыштырган бригадалар солаан. Тюмень областа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. В. Попов удурткан ыяш белеткекчилериниң каттышкан бригадазынга беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары эш Л. И. Брежнев байыр чедирген. Ол бригаданың методу-биле ам улгаттыр каттышкан чүс-чүс бригадалар ажылдап турар.

ПЛАННЫ ЫЯАП-ЛА КҮҮСЕДИР

Күрүне мурнунга күүседир планныг онаалдаларның бирээзи—дук. Чөөн-Хемчик район оогу беш чылдың бирги чылында күрүнеге 385 тонна дукту садарын бо чылгы социалистиг хүлээлгезинге айыткан. Оон күүседдезин сентябрь он үштүн медээзи-биле көөрге, район күрүнеге 351,3 тонна дукту садып, планының 91,2 хуузун күүсеткен.

Дук садар талазы-биле планын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 114,2 хуу күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чорup турар. «Октябрь 30 чылы» колхоз чыл планын 100,3 хуу күүсеткен. Дук садар план бердинмезежок, «Тыва» совхоз күрүнеге 18,9 тонна дукту дужааган. «Искра» колхоз планын 103,2 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, кожээ Советтер күүскомнарының даргалары болгаш мал ажылының специалистери малдың продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле ажыл-ишчилер ортузунга угаадылга болгаш организастыг ажылды улам экижиткен болза, мал ажылының бо продуктузун бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын хуусаа бетинде күүседиптериниң аргалары турган. Күрүнеге дук садарының планын «Чыраа-Бажы»—77 хуу, «Большевик»—73,3 хуу, Ленин аттыг колхоз — 80 хуу күүсеткен. Аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаар дээш организастыг хемчеглерни албас болза, «Сүт-Хөл» биле «Алдан-Маадыр» база-ла план күүсетпес чыгы.

Эрткен чылдарда районнуң кожээ Советтериниң күүскомнары чурттакчы чоннуң ортузунга организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды багай эвес чорудуп турган. Ооң ачызында ажыл-агыйларның хөй нуруузу дук садар планнарын күүсеткен.

А. БАЗЫР-ООЛ,
Кожээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының Чөөн-Хемчикте кол инспектору.

ЭРЕС ТУДУГЖУЛАР

Улуг-Хем районунуң «Ак-Туруг» совхозунуң хоочун тудугжуларының бирээзи Сундак Карбының удурткан чеди кижи составтыг бригада Ортаа-Кызыл-Дагда хойжу Д. С. Моңгуштуң кыштаанга узуну 36 метр, дооразы 12 метр улуг хой кажаазының тудуун бо чылдың март 1-ден эгелээш ол айның төнчүзүнде ажыглалга киирген. Бригада бо тудугну кылыр ыяш материалдарын бодунуң кужу-биле белеткеп сөөрткеш, ол кажааны чаңгыс ай дургузунда тудуп дооскан. Совхозтуң тускай комиссиязы ону эки демдек-биле хүлээп алган.

Оон соонда ол бригада Чаш-Тал фермазынга 7,14 га черни херимнеп кажалаан. Узуну 300 метр, дооразы 92 метр бо херим кажааны кылыр ыяшты база олар боттары белеткээн.

Бо хүннерде олар Ак-Туругнуң Улуг-Даг деп черде хойжу Б. К. Моңгуштуң кыштаанда улуг хой кажаазының тудуунче кирипкеннер. Ук кажааны сентябрьда бүрүн дооскаш, ажыглалга киирер хүлээлгелиг. Бригаданың кежигүннери 5—6 хонуктуң хүлезнини белеткеп алгаш, ажылдап турар.

Л. МОНГУШ.
Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суур.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРДА

БӨГҮН ПОТСДАМ ОКРУГТА

БЕРЛИН. Потсдам округтуң бүдүрүлгелери 1970 чылдың бүгү дургузунда бүдүрүп турганы хире ынча үлетпүр продукциязын ам сес айлар дургузунда бүдүрүп үндүрүп турар. Сөөлгү беш чыл дургузунда ажыглалга киирген 20 чаа бүдүрүлге черлери аңаа улуг салыышкынны киирген. ГДР-ге ээлдирген ийи тонна каңның-на бир тонназын ол округтуң берип турары улус ажыл-агыйынга ооң чугула ужур-дузазының дугайын чугаалап турар.

ГАЛАЦТЫҢ ЧАА КҮЧҮЛЕРИ

БУХАРЕСТ. Галац комбинадының чаа коксохимиктиг батареязынга металлургия кокузунуң баштайгы тонналарын алган. Ол болза Румынияның металлургиязының эң улуг бүдүрүлгезинге ажыглалга киирген бешки батарея-дыр. Чаа батарея—РСР-де ындыг хевирниң эң-не күчүлүг агрегады. Ооң төлевилел күчүзү—чылда 700 муң тонна металлургия кокузу.

КАМНАЛГАЛЫГ БОЛГАШ АЖЫКТЫГ

ВАРШАВА. Камналгалыг болгаш ажыктыг кылдыр ажылдаар—улусчу Польшаның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң лозуну ындыг.

Чижээ, «Забже» шахтага чер иштиниң каъттарынга чыглы бээр метан газты ук чериниң одалгазынга ажыглаар кылдыр таарыштырган. Ону одалга кылдыр ажыглаан чорук чартык чыл дургузунда 6 муң тонна ажыг хөмүр-дашты камнап алырының аргазын берген. Ол солун дуржулга дүргени-биле нептереп эгелээн: ону «Бельшовице» болгаш «Поремба» шахталарда ажыглай берген.

«ЧАҢГЫС ЭП» ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ

ХАНОЙ. Вьетнамның кол чүък сөөртүр «Чаңгыс эп» дээр демир-орук магистралының тудуушкунунда ажылдарны шалыпчы, темпилер-биле чорудуп турар. Мурнуу чүкте Биньчитхиен можунуң тудугжулар коллективи Тхатьхан хемни кежилген 250 метр ажыг узун көвүрүгнү эптеп кылырын хуусаазындан 17 хонук бурунгаар дооскан. Орукта эң-не улуг көвүрүглерниң бирээзи болур ол көвүрүгнү дерин кылырының чорудулгазында тудугжулар чазылбаан муң-муң миналарны база снарядтарны айыыл чок болдурган, чүс-чүс бомба чаза тепкен оңгарларны дуй урган.

КУБАНЫҢ ЧОНУНГА

ГАВАНА. Сцена уран чүүлүнүң, музыканың болгаш чурулга уран чүүлдериниң кафедралары ажылдаар уран чүүлдерниң дээди институдун ында тургускан.

Ол чаа өөредилге чериниң бирги курузунга 300 дыңнакчылар кичээлдерни эгелээр. Оларның хөй кезии уран чүүлдүң шилип алган хевириниң талазы-биле дээди өөредилге черинге өөредилгени уламчылаарының эргежок чугула негелдези болуп турар янзы-бүрү студияларны болгаш тускай өөредилге черлерин доосган ажылчыннар болгаш студентилер болуп турар.

СОҢГУЛДАЛАРГА БЕЛЕТКЕЛ

ПРАГА. Социалистиг Чехословакия бо хүннерде улуг хөй-ниити болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалында чурттап турар. ЧССР-ниң Федералдыг Хуралынга база улус эрге-чагыргазының өске-даа органнарынга соңгулдаларга белеткел бүгү чуртта хайныышкынныг чоруп турар. ЧССР-ниң политиктиг болгаш хөй-ниити организациялары республиканың амыдыралында ол чугула болуушкунну төлептиг уткуурунуң сорулгаларын төлевилеп турар.

Соңгулдаларга белеткелдиң чорудулгазын ЧССР-ниң Национал фронтузунуң пленумунга чугаалажып көрген. ЧССР-ниң Төп соңгулда комиссиязының даргазы Я. Барыл пленумнуң киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалааш, соңгулда мурнунуң кампаниязының чорудулгазын Национал фронтунуң политиктиг партияларының база хөй-ниити организацияларының аңаа идепкейлиг киржип турарын чогумчалыг деп үнелээн. Федерацияның, республиканың болгаш чер-чер органнарының депутаттарынга кандидаттарга 196 муң хире кижини депшиткен деп ол дыңнаткан. Оларның ден кезии ажылчыннар болгаш тараачын-кооператорлар. Кандидаттарның 35 ажыг хуузу 35 хардан аныяк назылыг кижилер болуп турар.

ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-зының Даргазы Г. Гусак ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-зының пленумунга чүве чугаалаан. ЧКП болгаш Национал фронт соңгулдаларга ЧКП-ниң XV съездизиниң чүүлдүг деп көргени, бүгү чонуң деткээни болгаш хүлээп алганы боттуг, тодаргай программалыг кээп турар деп ол онзалап демдеглээн. Соңгулдаларга белеткел үезинде чорудуп турар масса-политиктиг улуг ажылывысты ЧКП-ниң XV съездизиниң шиитпирлеринде айыттынган экономиктиг, политиктиг болгаш культура сорулгаларын күүседир дээн тодаргай күжениишкиннер-биле холбаштыр чорудар апаар бис деп, Г. Гусак чугаалаан.

(СЭТА).

ЛЮЦЕРНДЕ (Швейцарияда) техниктиг университеттиң ажылдакчыларының «Облако» дээр долуга удур совет ракетаны көргүзүп турары. Ол ракетаны бодунуң ажыктыының талазы-биле делегейде эң экилерниң бирээзи деп санаан.

Чогаадыкчыларның бодалы-биле алырга, ракетаның өртээниң элээн улуу долуну чедирип турар когаразының өртээнден канчапдаа эвээш.

Ажыглаанының соонда ракета тускай парашюттуң дузазы-биле черже үрелбейн дедир бадып келир.

АП—ПМА-ның фотозу.

БИЛЧИРИН ЭКИЖИДЕР

ЛОНДОН. (СЭТА). Хельсинкиге болган чөвүлел хуралдың түңнел актызынга ат салганы-биле Великобритания болгаш Чехословакияның аразында политиктиг, экономиктиг база культурлуг харылзааларны хөгжүдеринге, ийи чурттарның чазактарының болгаш улустарының аразында харылзааларны база кайызын-даа билчирин экижидеринге таарымчалыг байдал тургустунган деп, Англияга ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупектиң албанның аян-чоруунуң доозулганының соонда ат салган кады кылган дыңнадыында онзалап демдеглээн. Англияга чоруп турган, Б. Хнеупек Англияның даштыкы херектер министри А. Кросленд-биле, садыг министри Э. Дэлл-биле чугаалажыышкыннарны кылган.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнелдериниң улуг ужур-дузалыг боор турарын ийи тала бадыткаан. Хельсинкиге болган чөвүлел хуралдың түңнел актызының чүүлдерин ол чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилериниң шыңгыы сагыырының эргежок чугулазының дугайында түңнелди үндүргеннер. Даштыкы херектер министрлери чавырлыышкын политиказын деткип, шериг чавырлыышкынының талазы-биле депшилгени чедип алырының чугула ужур-дузалыын онзалап демдеглеп, Төп Европага чепсектиг күштерни база чепсекти кайы-даа таланың кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарга кичээнгейни салганнар.

Делегейниң элээн каш чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазын министрлер кылган.

АНТИИМПЕРИАЛИСТИГ ТУРУШТАРДА

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). 1974 чылдың революциязы Эфиопияга феодал-монархиялыг тургузугну узуткааш, барыын чүк чурттарынга чаңгыс талалыг ынаныр чорукту чок болдурган деп, аңаа болган парлалга конференциязынга Эфиопияның даштыкы херектер министри Кифле Воладжо медеглээн. Революция эфиоп улуска социализм чурттары-биле экономиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң калбак болдунар аргаларын ажыткан.

Министрниң онзалап демдеглээни болза: эфиоп улустуң тайбыңче чүткүлдерин хүндүлээр болгаш ооң иштики херектеринге холгаарлавас бүгү-ле күрүнелер-биле найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын хөгжүдеринге Эфиопия белен. Даштыкы политиканың талазы-биле Эфиопия болза империализмге, колониализмге, неоколониализмге болгаш расизмге удур идепкейлиг демиселди баш удур көрүп турар «динамиктиг база быжыг туруштуг кая-даа каттышпазының» туруштарында туруп турар.

К. Воладжо Африка айтырыгларынга хамаарыштыр чугаалааш, ангола улустуң тиилелгези диптиң мурнуу чүгүнүң улустарының туюлунга чедир тиилээринге таарымчалыг эге суурну тургускан деп демдеглээн. Расизмни ол шиитпирлиг-биле буруу шапкан болгаш Мурнуу Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумну-биле дипломаттыг харылзааларны үзеринче, ооң-биле кандыг-даа экономиктиг болгаш садыг харылзааларын соксадырынче делегейниң бүгү чурттарын кыйгырган.

К. Воладжо демисежип турар намибий улус-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазын илергейлээш, Намибияның улузунда хамаарышпас чорукче кара чаңгыс оруук бар—ол болза эжелекчилерге удур шиитпирлиг демисел-дир деп айыткан. Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязынга (СВАПО) шериг болгаш материалдыг дузаламчыны көргүзеринче Африка диптиң бүгү чурттарының улустарын база чазактарын министр кыйгырган.

СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕ

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман хоорай Штутгартта эртип турар «Совет дизайнер» делгелге аңаа келген кижилерни ССРЭ-де дизайнер организацияларының ажылы-биле таныштырар. Ол делгелгени Техника эстетиказының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду делегейниң культура харылзааларының Штутгарт институдунуң деткимчези-биле организастаан.

Техника эстетиказының совет мастерлериниң чедиишкиннериниң дуйбын, чурттуң экономиказын улам ындай өстүрер болгаш чонуң чаагай амыдыралын экижидер дээш, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринде төлевилеттинген, үлетпүр продукциязының шынарын база бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң программазының дизайнны хөгжүдеринге ажыдып турар калбак перспективаларының дугайын фотографиялар, модельдер болгаш өске-даа экспонаттар чугаалап турар. Үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларынга: мебель бүдүрүлгезинге, автомобиль, станок тудуунга болгаш өске-даа адырларга техника эстетиказын ажыглаарының аргаларын делгелге көргүзүп турар.

«БААРЫН БАЗА КҮЗЭЭР МЕН»

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корреспондентизи). «Мен силерниң чуртуңарга ийи катап чораан, ам үш дугаарында баарын база күзээр мен»—деп, бөлүк туристер-биле кады Совет Эвилелинге чораан, Уолтер Уэбер чугаалаан. Ол Флинтиде (Мичиган штат) автомобиль тудугжузу кижи. Үш неделяның иштинде олар Москвага, Самаркандыга, Бухарага, Алма-Атага чоруп, чүс-чүс кижилер-биле ужуражып, ССРЭ-ниң улустарының канчаар чурттап турарын боттарының карактары-биле көргеннер. Ол аян-чорук дугайында бодунуң сактыышкыннарын америк ажылчын «тергиин-не-дир» деп сөс-биле түңнээн.

Уэбер—бо чылын Нью-Йорктуң «Анниверсари Турз» деп аян-чорук бюрозунуң дузазы-биле Совет Эвилелинге чораан ийи муң ажыг америкаларның бирээзи. Ол фирма болза ССРЭ биле АКШ-тың аразында туристер солчулгазын чорударынга арганы берип турар кол фирмаларның бирээзи боор турар.

Бистиң кол сорулгавыс бистиң ийи чурттарывыстың улустарының аразынга кайызын-даа билчиринге, тайбыңны быжыглаарынга дузалаары болур—деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ол бюроның удуртукчузу Вал Бэртон чугаалаан. ССРЭ-ге чорааш американ бүрүзү ол чуртта чаңгыс-даа кижи дайынны күзевес, совет улус ылап-ла тайбыңны күзеп турар дээрзинге боду шынзытып алыр дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Америк ажылчыннарның аян-чоруунуң программазы боттарының профессиязының аайы-биле совет ажылчыннар-биле — каң эзилдирикчилери-биле, шахтёрлар-биле, тудугжулар-биле ужуражыышкыннар кылдырып, бүдүрүлге черлеринге баарын, ССРЭ-де ажылчы чоннарның амыдыралы болгаш чуртталгазы-биле дорт таныжарын баш удур көрген.

Бистиң ийи чурттарывыстың улустарынга бот-боттарын билчип алырынга дузалап турар, кончуг чугула херекти кылып турар бис дээрзинге бүзүрээр бис деп, Вал Бэртон чугаалаан.

А. ВОРОНИН.

Ондактыг планнар

ДАР-ЭС-САЛАМ (СЭТА). Африканың элээн каш чурттарынга аян-чорук кылып барган АКШ-тың күрсекретары Г. Киссинджер Дар-эс-Саламга Танзанияның президентизи Дж. Ньерере-биле чугаалажыышкыннар кылган.

Ук чериниң парлалгазының тайылбырларындан база Г. Киссинджерниң үдеп чоруур америк солуннар корреспондентилериниң дыңнадыгларындан алырга, ам Замбияга баар, а ооң соонда Мурнуу Африка Республиканың ёзу-чурумунуң хартаачызы Форстер-биле чугаалажыышкыннар кылыр күрсекретарының аян-чоруунуң сорулгазы болза ол девискээрге расизмниң болгаш неоколониализмниң быжыглаал черлерин хевээр камгалап арттырары-биле Родезияның болгаш Намибияның айтырыын АКШ-ка ажыктыг кылдыр шиитпирлээринче күткүүрү болуп турар.

Социализмниң оруу-биле

ЛУАНДА. (СЭТА). Ангола улус демократтыгның болгаш социализмниң оруу-биле чорууруңга быжыг шиитпирлиг деп, Ангола Улус Республиканың премьер-министри Лопу Ду Насименту пайысылал порттуң ажылчыннарының мурнунга чүве чугаалааш, медеглээн. Ол сорулганы барымдаалааш, ажылчы чоннарны дарлаары-биле база колониалдыг диктатураны боттандырары-биле тургускан колонизаторлардан артып калган күрүне аппарадын узуткаары эргежок чугула болуп турар деп, премьер-министр чугаалаан. Ол аппаратты болдунар-ла дүргени-биле үрей шавары база ангола революцияны хөгжүдеринге шаптыктап турар ындыг кижилерге удур угланган ажылчы чоннарның диктатуразын тургузары биске херек болуп турар. Анголага социализмни тургузарының сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри-биле күш-ажылдың сагыыта-чурумун доктаамал бедидери, революцияның дайзыннарының семээшкиннеринге хамаарыштыр серемчилелди быжыглаары эргежок чугула деп, Лопу Ду Насименту онзалап демдеглээн.

Премьер-министр Африканың мурнуу чүгүнде болуушкуннарга хамаарыштыр чугаалааш, делегей империализми Мурнуу Африка Республикада база Родезияда расисчи ёзу-чурумнарга бүгү таланың дузаламчызын болгаш деткимчезин көргүспүшаан, хамаарышпас улусчу Анголаның тургустунганы ышкаш ындыг болуушкуннарның ол девискээрге болу бээрин кандыг-даа арга-биле болдурбазынче чүткүп турар деп демдеглээн.

Улус эрге-чагыргазының тиилелгезиниң мурнунда Куба балыкты өске чурттардан садып алыр ужурга таваржып турган. Ам Кубаның амгы үениң совет техниказы-биле болгаш суднолары-биле дериттинген национал тывыш флоду—Латин Америкада эң улуг флоттарның бирээзи, а Совет Эвилелиниң деткимчези-биле тургускан эң чаагы дериишкиннерлиг специализастаттынган балык өртээлинге деңнежир ындыг өртээлдер Латин Американың чурттарында шуут чок болуп турар. Консерва заводтарын, порт сооднукчулары, далай судноларын септээр болгаш каботажтыг судноларны тудар черлер чуртта база-ла бар.

ЧУРУКТА: Гаванада балык өртээли.

Чепсекти эндере бүдүрерин кым күткүп турарыл?

Айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле нииты-европа Чөвүлел Хуралының чаагай түңнелдери политика, экономика болгаш гуманитария талазында көскүзү-биле илерэп турар. Ук чөвүлел хуралдың түңнелдери чавырлыышкынны бүгү талалыг ханыладырынга болгаш хөгжүдеринге үндезин бар деп чүвени бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Ынчалзажок чавырлыышкынны шериг характериниң хемчеглери-биле быжыглаарының оруунда бурунгаарлаашкын чер албайн турар. ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дең каттыштырылганың өске-даа чурттарының хөй санныг боттуг инициативалары турда-ла, ол чорудулга хөлчок оожум темпи-биле чоруп турар. Барыын чүк күрүнелериниң талазындан үткүштүр базымнар херек кырында шуут чок болуп турар. Венада болгаш Женевада болуп турар чугаалажыышкыннар кандыг-даа чылдагаан чогу-биле соңгаарлаттынып турар, а хүлээп алдынган дугуржулгалар күжениишкинниң болгаш шиитпирлиг боттаныышкынны чедип албайн турар. Бо чорук чепсекти дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязын чыылдырар дугайында; химиктиг болгаш өске-даа чепсекти хоруур дугайында айтырыгны шиитпирлээрин соңгаарладып турарындан база тода көстүп турар.

А кол-ла айыылдыг чүве—чепсекти эндере бүдүрерин уламчылап турарында, харын-даа улам күштелдире бергенинде. Бо чорук чавырлыышкынны ханыладырынга болгаш хөгжүдеринге шаптыктап, харын-даа аңаа улуг когараалды чедирип болуру билдингир.

Шак ындыг чорук дээрге реакцияның болгаш милитаризмниң күштериниң карак кызыл удурланыышкынының түңнели деп чүве чажыт эвес. Чүге дизе чавырлыышкын оларның политиктиг болгаш экономиктиг туруштарын улам ындай кошкадыр, делегейни «соок дайынның» үезинче дедир чыгаар дээн оларның күзелдерин буурадыр болгай, ынчангаш оларның чавырлыышкынга бүгү талазы-биле шаптыктаарын кызыдып турар ужуру ол.

Чепсекти эндере бүдүрер деп кышкыржып турар апологеттерниң чүлчүрүүр чылдагааны мөге, хоозун чүүлдерге үндезилеттинген. Чүгле ол чүүлдер безин оларның барымдааларының боттуг чүвеге-даа үндезилеттинмээнин болгаш алыс кошкаан херечилеп турар. Оларның бир ынак чулчуруур чүүлү болза, совет шеригге чарыгдалдарның өзүп турарының дугайында болгаш ооң-биле ССРЭ-ниң шериг белеткелиниң дугайында хоозун бодалы болуп турар. Ол дээрге оларның боттарының бодап тып алганы мөге, хоозун чүүл-дүр.

Совет Эвилели—улуг күрүнелерниң иштинден бодунуң шериг чарыгдалдарын чыл санында улгаттырбаар байтык, а оларны кызырып турар кара чаңгыс күрүне-дир. Элээн каш чылдар дургузунда—1970 чылдан 1973 чылга чедир ССРЭ-ниң шериг бюджеди чаңгыс деңнелге 17,9 миллиард рубльге туруп келген. А 1974 болгаш 1975 чылдарда 500 миллион рубльге кызырган болгаш 1976 чылда үстүнге деңнелге—17,4 миллиард рубльге хевээр арткан.

Шеригге чарыгдалдарны өскертпейн, харын-даа кызырып турда, кандыг шериг белеткелдерин күштелдирип турарының дугайында чугаа чоруп болур ул? ССРЭ болза өске-даа күрүнелер ооң үлегерин эдерип, шеригге чарыгдалдарны дугуржулгалыг доктаамал кызырарының оруу-биле оларның чоруурун чедип алыр дээш шиитпирлиг демисежип турар.

Каттышкан Штаттарның шериг бюджеди үзүк чок улгадып турар, ылаңгыя бо чылын 100 миллиард доллар ажыг болган. А келир чылын барык 113 миллиард доллар чедирерин планнап турар.

АКШ чепсегленииишкиниң деңнелиниң талазы-биле ССРЭ-ден хожудап турар дээр даап бодаашкынны АКШ-тың күрүне ажылдакчылары чаңгыс удаа эвес медегелдери-биле буруу шаап, ийи күрүнелерниң чепсектери барык дең хемчээлдиг дээрзин шынзытканнар. Ынчангаш АКШ шериг талазы-биле артык күштүг чедип ап, улустар аразының харылзааларынга «күш дөгээр туруштуу» хандырар дээш чепсегленииишкинни күштелдирип турарының бир ужуру-даа ол.

Чепсекти эндере бүдүрер талазы-биле улуг рольду ойнап даа турза, чүгле АКШ-тың шериг индустриязының хардаачыларының ажыл-чорудулгазы-биле болгаш эрге-ажыктары-биле чепсекти эндере бүдүрерин холбаштырар болза шын эвес апаар ийик. Шериг-үлетпүр комплекстер НАТО-нуң өске-даа чурттарында бар, оларның идепкейлиг хөделиишкининиң түңнели — ол чурттарда шериг бюджединиң өзүп турары болур. Ылаңгыя ГФР-де шериг сорулгаларынга акшаландырыышкын бо чылын 47,6 миллиард марка болган, эрткен чылдагы түңнен ол ушчок ажыг. Англияның шеригге чарыгдалдары 5 миллиард 632 миллион фунт стерлинги болуп турар. Бо чылын Францияга шеригге чарыгдалдар 50 миллиард франкы болган, а ол сан 1977 чылда 58 миллиард чедир өзер.

Шеригге чарыгдалдарның көстүп көрбээн ындыг өзүүшкүнүн акша үнезиниң уламчылап турар кудулаашкыны, продукцияның болгаш ачы-дуза чедирериниң өртээниң аартаашкыны-биле «тайылбырлаарын» бо-ла оралдажып турарлар. Ынчалзажок акша үнезиниң кудулаашкыны капиталистиг чурттарның экономиказынга чаңгыс талалыг, турум эвес байдалды тургузуп турар шеригге бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарның уржуу болуп турар.

Чепсекти эндере бүдүрерин чүгле акшаландырыышкынны көвүдедиринде эвес болбайн аан, ол акшаландырыышкын чүгле аңаа чарыгдаттынар. Чаа-чаа акшаландырыышкынның чүгле хензиг хуузу акша үнезиниң кудулаашкынының орнун катап тургузарынга үнер. Кол чарыгдалдар чепсектиң санын көвүдедири-биле, ооң шынарын сайзыраңгайжыдары-биле, ооң чаа-чаа хевирлерин болгаш системаларын ажылдап кылыры-биле холбашкан.

Чижээлээрге, 1977 чылда АКШ-ка шериг техниказы садып алырынга 32,5 миллиард доллар көрдүнген, ооң иштинде 21,4 миллиард доллар чаа чепсек кылырынга чарыгдаттынар. Ниити түңден 10 миллиард ажыг доллар чепсектиң чаа хевирлерин шинчилеп база ажылдап кылырынга көрдүнген. Чаа хевирниң стратегтиг «Б-1» деп бомбардировщиги, суг адааның чаа «Трайдент» деп хемелерин болгаш өске-даа чүүлдерни бүдүрүп, тудуп кылырынга акша-хөреңги база көрдүнген.

Шеригге чарыгдалдарның дыка хөйү чепсектиг күштерни бактаадып тударынга, оларны өөредиринге, структуразын сайзыраңгайжыдарынга үнүп турар. НАТО чурттары 5,2 миллион шеригни холунда тудуп турар. Олар 12,4 муң танкылыг, 9,3 муң дайынчы самолёттуг, 1600 дайынчы корабльдерлиг болгаш суг адаа-биле чоруур хемелерлиг.

НАТО шериглериниң болгаш флоттарының, шериг-агаар күштериниң хөй санныг болгаш янзы-бүрү өөредилгелерин чылдын-на чорудуп турар. Ол өөредилгелерниң үезинде шериглерин АКШ-тан Барыын Европаже шилчидерин боттандырып турар.

НАТО-нуң салдарлыг бөлүктери «совет кыжаныышкынын» деп хоозун бодал-биле чагдынып алгаш, чепсекти эндере бүдүрериниң инициаторлары болуп хевээр артпышаан, дүшкүүрлүг чорукту чавырлыышкынга болгаш Европа диптке айыыл чок чорукту быжыглаарынга удурланып турарлар.

Ындыг янзылыг практика тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган амгы үениң кол угланыышкыны-биле дүүшпейн турар болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерни бүгү талазы-биле идепкейжидерин, чер кырынга тайбыңның эрге-ажыы дээш оларның серемчилелдиг база харысалгалыг болур чоруун бедидерин негеп турар.

С. КОЗЛОВ,
ПМА-ның политиктиг тайылбырланчызы.

МЕДЭЭЛЕР

Делгелге киржикчилери

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң Кол комитеди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң улуг редакторлары Хертек Седен биле Валентин Клейменыхты делгелгениң «Совет культура» павильонунуң 1976 чылда киржикчилери кылдыр бадылаан.

Оңгу беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, Тываның үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ишчилериниң аразында калбарган социалистиг чарышты чырыдыр болгаш мурнакчы дуржулганы пропагандалаарынга хамаарышкан өөреникчек бөлүк дамчыдылгаларны белеткээн дээш Хертек, Клейменых олар Делгелгениң киржикчилери болганнар.

Л. ЗУБАРЕВА.

* * *

Хөгжүмнүг комедия

Хөгжүм-шии театрының тыва бөлүүнүң чамдык артистери Үзегир Гаджибековтуң «Ыңакшыышкан чүректер» («Аршин мал алан») деп хөгжүмнүг комедиязын белеткеп эгелээн. Ук комедия классиктиг азербайджан музыказының алдын фондузунда кирип турар. Ооң автору У. Гаджибеков чүгле шылгарангай композитор эвес, а талантылыг драматург. ССРЭ-ниң улустарының хөй-хөй дылдарында очулдуртунган бо комедия бирле дугаарында 1913 чылдың октябрь 25-те көрүкчүлерже эге базымны кылган болгаш ынчан-на чоннуң улуг үнелелин чаалап алган. Дайын үезинде ук комедияны экранчыткан, а 1946 чылда ол фильм ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга кирген.

Сурагдыг комедияны тыва театрда РСФСР-ниң алдарлыг артизи Сиин-оол Лакпаевич Оюн тургузуп турар. Комедияның ырларының талазы-биле Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Серафима Андреевна Калинина ажылдап турар. Балетмейстери — Галина Ензак. Хөгжүмнүг комедияның либреттозун тыва дылче Владимир Серен-оол очулдурган.

Азербайджан чоннуң сурагдыг комедиязы-биле тыва көрүкчүлер октябрь айның ийиги чартыында таныжарлар. Белеткеп турар шинде РСФСР-ниң алдарлыг артистери Х. Конгар, Н. Өлзей-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Л. Солун-оол, Б. Бады-Сагаан, В. Моңгалбин, Ч. Моңгуш, Е. Кенденбиль, артистер Р. Серен-оол, Д. Барыкмаа, Т. Саая, А. Ооржак, Д. Дамба-Даржаа олар чамдык рольдарны ээчип-селчип ойнаар кылдыр белеткеп турарлар.

Бистиң корр.

* * *

Сонуургап турар

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде чоокта чаа ажыттынган бот-тывынгыр чурукчуларның болгаш уран-шеверлериниң кылган ажылдарының делгелгезин хөй-хөй көрүкчүлер сонуургал-биле көрүп турар.

Бистиң херээженнеривистиң аразында ус-шевер кайгамчык-ла кижилер бар-дыр. Тыва угулза-биле каастап дааран идикти, национал тонну, бөртү сонуургадым. Ону Шагаан-Арыг хоорайда Серживей Барыкмаа дааран. Чадаана хоорайда Куулар Тастың кылган уран-шевер ажылдарын көрүкчүлер оваалап турар.

Бот-тывынгыр чурукчуларның ажылдары база-ла солун, темазы янзы-бүрү. Туран хоорайда ажылчын И. Шалагинниң «Ынакшыл» деп ажылы, Кызыл хоорайда студент Г. Макаровтуң «Самоварлыг уруг» деп чуруу, Самагалдайда Т. Кунгааның сооктеп ойуп кылган «Чээрен» деп ажылы солун, чараш. «Тыва кобальт» комбинаттың тураскаал белектер кылып турар цегинге үндүрген комплектилерни кым-даа сонуургаар. Музейге кээп турар кижилер боттарының санал-оналдарын тускай дептерде хөйү-биле бижиглээн.

В. ЧАЛБАА.

Кады ужудуушкуннуң мурнуу чарыында

Совет космонавтыларының белеткелиниң удуртукчузу, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталовтуң СЭТА-ның хайгааракчызының айтырыгларынга харыызы

—«Интеркосмос» программазын ёзугаар аңгы-аңгы чурттарның экипажтары-биле башкарылгалыг ужудуушкуннарны кылыр дугайында дугуржулганы канчаар көрүп турар силер, Владимир Александрович?

— Ол дээрге, космосту каттышкан күш-биле шинчилээриниң идеязының шыныын болгаш келир үеде ажыктыын бадыткап турар базым-дыр. Бистер, бөмбүрзектиң улустары, боттарының угаан-бодалының болгаш ажыл-ижиниң үре-түңнелдери-биле бот-боттарының билиин байлакшыдып турар ындыг үеде чурттап турар болгай бис. Оларның келир үези кады ажылдажылгадан дыка хамааржыр. «Чиг-эттиң азы энергетиканың-даа, эң айыылдыг болгаш непереңгей аарыгларны узуткаарының база долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарының, космосту шинчилеп, ажыглаарының болгаш делегейниң океан-суунуң курлавырларын ажыглаарының-даа бүгү-ниити айтырыглары бөгүн дыка чугула болгаш ужур-дузалыг боол турар. Кедизинде барган, ол айтырыглар улустар бүрүзүнүң амыдыралынга, чурттар аразынга харылзааларның бүгү системазынга улам улуг салдарлыг апаар» дээрзиниң дугайын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXV съездизинге чугаалаан болгай. Социалистиг дем каттыштырылгазының «Интеркосмос» программазында киржип турар чурттар Болгария, Венгрия, ГДР, Куба, МАР, Польша, Румыния, ССРЭ болгаш Чехословакияның аразынга 1976 чылдың июль айда ийи дугуржулганы кылган. Оон бирээзинде янзы-бүрү эртем сорулгаларын күүседири-биле черниң спутник-эдеринчилерин кады салып үндүрерин үргүлчүлээрин айыткан. Ийи дугаарында меңээ эң чоок дугуржулгада киржикчи чурттарның экипажтары-биле корабльдерге болгаш орбита станцияларынга ужудуушкуннарны организастаарын айыткан.

— Социалистиг чурттарның каттышкан экипажтары-биле космосту шинчилээр дугайында дугуржулга кады ажылдажылганы калбартырынга кайы хире хемчээлдиг ужур-дузалыг деп бодаар силер?

— Ол дээрге, өйү келген айтырыг-дыр. Аңгы-аңгы чурттарның каттышкан экипажтарының дугайында бодал чаа чүүл эвес болур. Ол дугайын космонавтиканың үндезилекчизи К. Э. Циолковский бежен ажыг чыл мурнунда чугаалап каан. Юрий Гагаринниң ужудуушкунунуң чартык чыл мурнуу чарыында, 1960 чылда, академик С. П. Королёв космосту шинчилеп ажыглаарының дугайында «Правда» солунга мынчаар бижээн: «Бо буянныг-чаагай болгаш улуг херекке бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш, тайбыңның болгаш буруңгаар депшилгениң эрге-ажыы дээш ажылдаарынче чүткүлдүг эртемденнерниң чурттар аразынга кады ажылдажылгазы улам калбарарынга идеген болур».

— А оон беш чыл эртkенде Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары «Интеркосмос» программаның дугайын чарлаан болгай. 16 спутник-эдеринчилерден алган эртем информацияларны дээрге, космосту тайбың сорулгага шинчилээ, ажыглаарының талазы-биле улустарның каттышкан күжүнүң үре-түңнелдиг боор турарының эң дээре херечизи-дир — деп, «Интеркосмос» чөвүлелиниң удуртукчузу, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының академиги Б. Н. Петров чугаалаан. Ам «Интеркосмостуң» амыдыралында чаа үе-чада эгелээн-дир. Ынчангаш ооң киржикчизи чурттарның төлээлекчилери космос корабльдериниң болгаш ур хуусаалыг эртем станцияларының ужудуушкунунга киржир апаар-дыр. Оларны ындыг ужудуушкуннарга белеткээр херек. Бистер бо талазы-биле боттарывыстан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр бис.

— Чеченчидип чугаалаар болза, космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төп чер ам «чурттар аразының космос академиязы» апаар ышкажыл?

— Чүгле чеченчидип эвес, дорту-биле-даа чугаалаарга ындыг апаар. Бистиң ол төвүвүс эртемниң улуг төвү болбушаан, өөредилге чери боол турар болгай. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистер космос шинчилээр деп шиитпирлээн даштыкы эштерни хүлээп алырынга белен бис.

— Чурттар аразының экипажтарын белеткээрде чогум кандыг-кандыг профессияның төлээлекчилерин шилип алырыл?

— Ол улуг айтырыг-дыр. Тус-тус ужудуушкуннуң кылыр шенелде-дуржулгаларының байдал-хевирин болгаш хемчээлинден хамаарыштыр экипажтарның кежигүннерин шилип алыр деп шиитпирлээн. Мурнундагы дуржулганы барымдаалааш, реактивтиг самолёттарда ужудуп турар, инженер билиниң талазы-биле эки белеткелдиг кижилерни ийиги ужудукчуларга шилип алыры таарымчалыг деп санап турар.

— Аңгы-аңгы чурттарның төлээлекчилеринден тургустунган экипажтарның кежигүннериниң аразынга хүлээлгелерни хуваарының дугайында чүнү чугаалап болурул?

— Экипажтың командири бистиң чурттуң төлээлекчизи, а бортинженер, инженер-шинчээчи кижи — дем каттыштырылгазының өске чуртунуң төлээлекчизи болур. Ужудар кижилерниң саны космос техниказының болдунар аргазындан хамааржыр апаар. Амгы үеде «Салют» дээр станцияларга ийи космонавт ажылдап турар болгай, ынчалза-даа аңаа оон-даа хөй кижи кирип болур. Келир үеде оон-даа делгем станциялар тургустунуп кээри билдингир. Ынчан орбитага аңгы-аңгы эртем-билиглиг специалистерниң коллективи ажылдаар апаар-дыр.

— Владимир Александрович, ам сөөлгү айтырыгны салып көрейн. «Интеркосмосту» ёзугаар аңгы-аңгы чурттарның төлээлекчилеринден тургустунган баштайгы ужудуушкунга кайы хире чоокшулап келген бис?

— Ындыг ужудуушкуннарның хуусаазы космос техниказының белениинден болгаш экипажтарның-даа белеткенгенинден хамааржыр апаар. Экипажтарны белеткеп өөредиринге «дыл-домак-ла» шаптыктавас болза, бүдүн-чартык, ийи чыл биске херек. «Интеркосмос» программазында киржип турар чурттарның төлээлекчилериниң күзеп турары-биле алырга, ындыг ужудуушкуннар 1978—1983 чылдарда болур.

А. РОМАНОВ.

ЭРТЕМДЕННЕР БАМ-НЫҢ ТУДУГЖУЛАРЫНГА

Байкал-Амур магистралы даг-геологияның болгаш агаар-бойдустуң нарын байдалдарында туттунуп турар. Чита обласка ол орук болза Кодар болгаш Удакан сыннары-биле хаажылаттынган Чар ыйгылаан тавары эртер.

Иркутскиниң күрүне университединиң болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Сибирь болгаш Ыракжы Чөөн чүк географиязының институдунуң шинчилел бөлүктери ам Ортаакы Сакукан хемниң унунда ажылдап турар.

Оларның сорулгазы болза мөңги доштарны болгаш чайындылаан доштарны ылаптыг шинчилээри, хар болгаш чер кошкеленип бады кээп болур ындыг черлерни тодаргайлаавы, улуг хемчээлдиг картаны кылыры болуп турар.

ЧУРУНТА: чайындылаан дош кырында тырттырыышкын.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.

СОНУУРГАКТАРГА

Бөрү чүгле көк бе?

Бис бөрү дугайында чугааларда ону ыяап-ла чүгле көк дээр болгай бис. А ынчаарга олар шупту чүгле чаңгыс көк өңнүг бе? Чок. Бо дириг амытаннар бойдуста янзы-бүрү өңнерлиг ужуражып турар. Азияның чамдык күрүнелеринде, ол ышкаш Памирде, Алтайда, Саяннарда болгаш Чөөн чүкте ындыг кончуг узун эвес (метр хире-ле дурттуг) кызыл өңнүг бөрүлер таваржып турар. Ындыг бөрүлер ам кончуг эвээш арткан. Ынчангаш оларны «Кызыл номче» кирип бижээн.

Чоокта чаа Москваның зоопарыгында челдиг ийи бөрү бар апарган. Оларны Соңгу Америкадан эккелген. Бөрүлерниң өңү кызыл-сарыг. Олар чүгле дириг амытаннар-биле чемненир эвес, а үнүш, катчимис-биле база чемненип турар.

И. КВИЛЬ.

Дедир ээп келген

Есильск районнуң «Заречный» совхозунуң механизаторлары аңаа шуут чаңчыгып калган. Таныыл Илья Мажура кежээ таныылдар черин кезип көрүп чорда ону беш бичии оолдуг бөрү оолдарын эдертип алгаш, таныылдың соонга далаш чок эдерип чоруур.

... Бир чыл буруңгаар ол совхозтуң механизаторлары ховуга бөрү ижээнин тып алганнар. Аңаа чыткан бичии бөрү оглун механизаторлар Илья Мажурага белек кылдыр эккеп бергеннер. Бичии бөрү оглу ыттар аразынга өзүп келгеш, Илья Мажураның шегечилиг дузалакчызы апарган. Ынчалза-даа бир-ле хүн ол бөрүнү совхозтуң бир ажылчыны аткаш чандыр аткан. Бөрү улуг херимни ажа халааш, хөвүже дезип чоруй барган. Улус ону моон соңгаар шуут келбези ол-дур деп бодааннар.

Совхозтуң механизаторлары тараа ажаар комбайннарны септеп тургаш, бир-ле черде сыйылаар үннү дыңнап кааннар. Оон комбайн адаанче көрүптерге бир-ле читкен бөрүзү аңаа терүп алган болган.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 19-ТА
МОСКВАДАН

7.50—«Литература чогаалдарын экранчыдары» «Капитан уруу». Уран-чечен фильм.
9.40—9.50—Чапсар.
9.50—«Спортлото» тиражы.
10.00—«Улуг симфония оркестриниң шагы». О. Доброхотова чорудар.
11.00—«Буруңгаар, оолдар!».
12.00—«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!».
13.00—Медээлер.
13.10—«Койгун магнитофон тып алган». Мульт-фильм.
13.25—«Бөгүн — Арга-арыг ажылдакчызының хүнү». Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр министри Н. В. Тимофеев дамчыдылгада киржип турар.
13.55—«Арга-арыг ажылдакчыларынга музыкалыг программа.
14.20—«Кино аян-чоруктарының клуву».
15.20—«Делегей панорамазы».
15.50—Экранда Чарли Чаплинниң киржилгези-биле фильмнер: «Дүнну оттүр», «Херээжен», «Ыржым кудумчу».
16.50—17.00—Чапсар.
17.00—«Үе». Информастыг программа.
17.30—«Улуг симфония оркестриниң концерти». О. Доброхотова чорудар.
18.30—Документалдыг фильм.
19.00—«Көдээ дугайында». СЭКП Владимир обкомунуң бирги секретары М. А. Пономарёв дамчыдылгада киржип турар.
20.00—Медээлер.
20.15—«Цирктиң оттары». (Венгрия).
21.00—«Литература чогаалдарын экранчыдары». «Капитан уруу». Уран-чечен фильм.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

15.30—«Мөңгүн чалгыннар». Документалдыг фильм.
16.30—Мультфильмнер программазы.
17.15—«Дудинкааның клазы». Фильм-концерт.
18.00—Телемедээлер.
18.15—«Үш кыш». Документалдыг фильм.
18.25—«Сылдысчыгаш». Уругларга программа.
18.55—Документалдыг фильм.
19.05—«Элээди уруг болгаш хоойлу». Дамчыдылга.
19.35—«Суд мурнунда». Документалдыг фильм.
19.45—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар.
20.00—«Бистиң аалчывыс». Красноярскиниң телестудиязының телефильмнер программазы.
21.40—23.00—«Бирги рейс, сөөлгү рейс». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кайгамчык Берендеев» 9.40, 11.10, «Садыгжы» (2 сериялыг) 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыны 9.30, «Чапаев» 11.00, 13.00, 15.00, «Сненага хандыкшаан» 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Истиң иштиг дээрезинде» 12.00, 13.30, «Кем-херек үүлгедии» (ийиги фильм—«Метелээшкин» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чермен» 11.30, 12.40, 14.20, «Ийиги шын» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Табор дээрже углапкан» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Анна кадыныы чүстүү» 9.30, 11.20, 14.00, 15.50, «Садыгжы» (2 сериялыг) 17.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сненага хандыкшаан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шыңчы өңнүк Санчо» 15.00, «Кем-херек үүлгедии» (2 сериялыг) 16.30, 19.40 шактарда.

ТООКУР ИРЕЙ

Музейге ажылдаар болзумза, кандыг-даа кижи-биле таныжар сеп деп, Виктор Шогжапович Көк-оол меңээ чагып чораан. Сурагдыг чогаалчы болгаш алдарлыг артист акым оозун оттүр-ле чугаалаан.

Августуң 21-де Салчак Мергенниң оглу Тоокур ирей-биле таныштым. Көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнээ чок ирей болду. Хары каш деп? Улу чылдыг, 1880 чылын Бай-Тайга районнуң Бай-Талга төрүттүнген. 96 харлыг ирейниң чугаазын каксы бижип алдым, сонуургап көрүңерем.

ХОМДУ ДАЙЫНЫНГА КИРИШКЕНИМ

Чээрби ийи харлап чорааш, Хомду дайынынче аъттаныпкан мен. Коргулчун октуг бырдаан боолуг чораан мен. Чаңгыс адар чүве. Моол чуртундан эжелекчи-мөлчүкчү кыдаттарны үндүр сывырар күш херек деп келген, Бай-Тайгадан 45 кижи үнген бис. Ол черниң Шыдазынга чурттап турган Салчак Мургу деп байның аъттарын хөлге кылдыр мунгулаан бис. Бир кижиге-ле үш аът берген. Үш чүс ажыг шериг Хөндергейниң арт кырының улуг оваазынга дүжүп доктааган бис. Бисти Чадаана чурттуг Куулар Лопсан-Сорукту баштап чораан. Тыва шериглер моол шериглер-биле күш катчып алгаш, башкы дугаарында Сагаан-Дүндей деп черге кыдаттарны хөме бүзээлеп келген бис. Дал бажындан кежээге дээр аткылашкан бис. Оон соонда дурхут чурту Булугун деп черге чаалашкан бис. Булугун-Дутай дээн утказы ат. Ооң соонда Үүшкү деп черге дайзынның ырмазын сый берипкен бис. Өлүрү өлүрткүлээн. Туттурары туттургулаан, дезери дескилээн. Тываның шерии моолдарга кончуг дузалаан. Дайын төнген. Кыдаттар шыдашпайн барган.

Хомду дайынынга кады киржип чораан эш-өөрүм ховар арткан боор. Бистиң черде кара чааскаан артым. Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чорааннар-биле школачылар ужуражып турар, ол черле чөптүг. Мен бодаарымга, Хомду дайынынга киржип чораан кырганнарны база сактыр болза, шымбай-ла турган боор.

ХҮРЕЖИП ЧОРААНЫМ

Бичиимден тура хүрежип чораан мен. Бо шагның мөгелерин база көрүп чор мен. Содак-шуудактыг хүрежириниң аргазынга хирелиг-дир. Шала шыдалы кошкак кижиниң солагай холундан туткаш, доңгайтыр шеле соптарга, барып дүжер чүве. Бистиң Бай-Тайга чурттуг Хомушку Киров харын бир чамдыкта шак ынчаалдыр хүрежир кижи. Канчап билир ону, мээн хүреш дугайында чугаа-соодум дыңнап-даа чорду ыйнаан. Моол чуртунга кирип хүрежип чораан мен. Улаан-Баадырга бир улуг найыр болган. Ийи тыва, ийи моол арткан бис. Эжим буруңгаар чурттуг ниижи, адын уткан-дыр мен. Дөрт мөгени эртен салыр деп барган. Мен октадыптым. Улуг-Хем углай чурттуг эжим удаазы болган.

Октап-даа, октадып-даа чораан мен. Мөге Шончуурждуктуң акызы Сарыглар Хуваажанга үш катап таварышкаш, чадаан кижи мен. Узун болгаш күжү улуг кижи. Ийи катап буттааш, доңгайтыр шелдирипкен мен. Карак чивеш дээр аразында буттаар кижи мен. Моол мөгелерниң содак-шуудактыг хүрежири кедергей, аргазы дендии. Мен моол мөгелерни буттааш-ла, октап турган мен.

Дөртен дөрт харлап чораш, Бай-Тайганың Хөл сумузун даргалай берген мен. Беш чыл даргаладым. Тараа тарыдар, мал өстүрер, үжүк-бижикке чонну өөредир, найыр-байырга чонну мөөңнээр чүве болгай. Кызыл хоорайга ярмарка байырлалы болган. Мөге Шончуурждуктуң бадырыпкан мен. Шүүлгеш келген!

Кончуг мөгелерни көрүп чордум. Арбак оглу Лопсан деп кончуг мөге турган. Моолдан бээр шүглүп чораан кижи. Чадаанага ийи кожуунуң—Даа кожууннуң, Бээзи кожууннуң дачнычы болу бергенде, Хемчик бажындан Арбак оглу чадаг кылаштап бады кээр. Хөлчок чоон кара кежегелиг, согааш ышкаш чоон-чоон дөңмектиг, кижиден өске шырайлыг кижи. Арбак оглунуң бир кончуг аргазы — эгин содаандан туткаш, доңгайтыр шелиптер, чер артында сирт кыннар болдур ийин! Арбак оглу шүглүп турар өйде, мен арай хүрешпестей берген мен. Кедергей-ле мөге. Ыяш чүдүрүп чораан шарызы ыяжын угбайн черге чыдыптарга, ыяжы-биле кады черден хоора кедурүптер кижи чораан, караам-биле көрген мен.

Саттарның Көк-Шырбаа деп кончуг мөге чораан. Тергиин чараш хүрежир мөге. Тевиисамнап тура, бажын савап турар, чон ону Саваар-Көк деп мактап чораан. Көк-Шырбааның оң буду сунуп бээр, ону буттаан мөгениң кара шорузу—чок болза тепкеш, чаа тудуптар, чок болза дегелээш, андарып каавтар. Көк-Шырбааның ийи холу эгин содаандан сегирип аарга, кандыг-даа улуг мөгениң буду черге дегбейн баар, куруг хап ышкаш, дээр шаар аластады бээр болган.

Хоочун болгаш кырган мөгелерден тыва хүрештиң нарын аргаларын чыып бижиири чугула деп бодаар мен, оон башка өгбелерниң база бир авыңгыр аргазы чиде берип болур.

Тоокур ирейниң чугаазын дыңнаарга, кайгамчык тоолчунуң тоолун дыңнааны-биле дөмей болду. Тыва чуртун, Моол чуртун кыдаттың эжелекчи шериинден хостажып чораан Тоокур ирей Ак-Довурак хоорайда оглунуң бажынында менди-чаагай чурттап орар. Буруңгунуң төөгүзүн дыңнаксаар болзуңарза, тозан алды харлыг ирейге чеде берип болур силер.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Суд залындан

АРАГАНЫҢ УРЖУУ

Аныяк организмни арага-биле хораннаарга ындыг кижи арын-нүүрүн оскунуп, бодун кончуг кижи кылдыр сагындырып, туразы улгадып, кем-херек үүлгедиринге чедирер. Ындыгларга Серен-Чимит Салчакович Седенбал биле Олег Сатович Тадар-оол оларны хамаарыштырып болур. Олар кайызы-даа 9 класс дооскан. Седенбал майда 17 харлаар. Тадар-оол оон 5 ай улуг.

Тадар-оол арагаже сундугар, кезимел, ада-иезиниң сөс-домаан тоовас, турамык аажычаннаг чораан. 1976 чылдың март айда Олег Тадар-оол Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурдан чоруткаш, Бай-Тайга районнуң Тээли суурга чеде берген. Аңаа Седенбал-биле таныжып алган. Бир-ле катап олар суурга халаг ээзирик чоруп тургаш, хамааты Дамба-Сүрүн кежээликтей магазинден кызыл арага садып алганын эскерип каан. Оон соонда ээзирик Дамба-Сүрүн кудумчуга бар чорда, Седенбал биле Тадар-оол ооң соондан маңнажып четкеш, баштай Седенбал ону шанчыптарга, ол барып ушкан. Ынчан ээзирик ийи хулиган Дамба-Сүрүннүң «ЗИМ» деп маркалыг хол шагын уштеп алганнар.

Чедирген когаралдың хемчээли биче-даа болза, кижиниң мага-бодунга хол чедип, уптээшкин кылганы хоойлуда кедүнгениң ёзугаар хөй кижиге айыылдыг байдал болганын суд шын өөренип керген.

Бай-Тайга районнуң улус суду РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 145 чүүлүнүң 2 кезээ-биле Серен-Чимит Седенбалды 4 чылда, Олег Тадар-оолду 3 чылда күш-ажыл кижизидилге колониязынга хостталгазын казып шииткен.

Б. БОРИСОВ.

Агаар

Бөгүн республикага биче булуттаар, чаашкын чок агаар болур. Хат өскерлип турар угланыышкынныг, дүргени секундада 3—7 метр. Агаарның температуразы даглыг черлерге 9—14, оон артканнарынга 13—18 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар, биче чаар чадавас. Хаттың дүргени секундада 3—7 метр. Агаарның температуразы 16—19 градус чылыг болур.

ӨӨРЕНИРЛЕРГЕ

БАЛГАЗЫННЫҢ № 2 КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ 1976—1977 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Дараазында профессияларга кадрларны белеткээр:
1. 3-кү класстың тракторист-машинизи,
2-ги класстың хойжу-механизатору.
Бо ийи салбырларга өөрениринң хуусаазы 1 чыл.

Училищени доосканнарга профессия аайы-биле разряд тыпсканының дугайында аттестатты болгаш механизаторнуң шынзылгазын тыпсыр.

Өөреникчилерни аъш-чем-биле, стипендия-биле, ажылдап кедер хеп-биле болгаш ниитиниң чуртталга бажыңы-биле хандырар.

Училищеге аныяк оолдарны болгаш кыстарны дараазында салбырларга хүлээп алыр:
а) тракторист-машинист салбырынга 16 хардан куду эвес назылыг, 6 болгаш оон өрү класс доосканнарны;
б) хойжу-механизаторларның салбырынга 17 хардан куду эвес назылыг, 8—10 класс доосканнарны.

Училищеге кирерин күзээннер директорнуң адынга билдириишкинни кирер, аңаа төрүттүнгениниң дугайында херечилелди азы үндүр бижиттинген паспортту, школадан характеристиканы, ВЛКСМ райкомундан чорткан бижикти, эртемниң дугайында херечилелди, чурттап турган черинден шынзылганы, ог-бүлезиниң дугайында шынзылганы, 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруктарны, ажыл-агыйдан чоруткан бижикти, ада-иезиниң хүлээлгезин кошкаш кирер.

Чугааланжылганың түңнели-биле училищеге хүлээп алыышкынны киреринин экзаменнерни чокка чорудар.

Айтырыгларны дараазында адреске чорудар: Тыва АССР, Таңды район, Балгазын суур, СПТУ № 2, телефон 1-48. Почта индекизи 668342.

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16331. ЧАГЫГ № 1764.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01294.